

ДАГЪЫСТАН РЕСПУБЛИКАНЫ БИЛИМ БЕРИВ
ВА ИЛМУ МИНИСТЕРЛИГИ

А.А. ТАХО-ГОДИНИ АТЫНДАГЪЫ ДАГЪЫСТАН
ИЛМУ-АХТАРЫВ ПЕДАГОГИКА ИНСТИТУТ

**АСЛУ УМУМИ ШКОЛАЛАР УЧУН КЪУМУКЪ
АДАБИЯТДАН УЪЛГЮ ИШ ГЁРЮВ ПРОГРАММА**
(5 – 9 класлар)

Магъачкъала
2022

Аслу умуми школалар учун къумукъ адабиятдан уылгю иш гёрюв программаны (5–9-нчу класлар) А.А. Тахо-Години атындагъы Дагъыстан илму-ахтарыв педагогика институтну адабият бёллюгюню илму къуллукъчусу **З.С. Адильгиреева** гъазирлеген.

РЕЦЕНЗЕНТЛЕР:

Н. Э. Гъажиагъматов – А.А. Тахо-Години атындагъы Дагъыстан илму-ахтарыв педагогика институтну ана тил бёллюгюню илму къуллукъчусу, филология илмуланы доктору, профессор.

С. А. Магъамматова – Дагъыстан пачылыкъ педагогика оър охув ожагъыны Дагъыстан адабият бёллюгюню доценти, филология илмуланы кандидаты.

ИЧДЕЛИК:

Баянлыкъ сёз	5
«Къумукъ адабият» предметни умуми характеристикасы.....	—
«Къумукъ адабият» предметни уйренивню муратлары.....	6
Охув планда «Къумукъ адабият» предметни ери.....	8
«Къумукъ адабият» предметни ичделиги	9
5 клас.....	—
6 клас.....	14
7 клас.....	19
8 клас.....	24
9 клас.....	28
«Къумукъ адабият» предметни уйренивню натижалары.....	33
Оъзионе хас гъасиллер	—
Дарсда берилген англавланы төрөллиги ва предметлени бири-бири булангъы байлавлугъу.....	34
Предметден алнаагъан билимлер.....	—
Класлагъа гёре предметден алнаагъан билимлер.....	36
Класлагъа гёре уылгю тема планлар.....	39
5 клас.....	—
6 клас.....	49
7 клас.....	61
8 клас.....	70
9 клас.....	80

БАЯНЛЫКЪ СЁЗ

Аслу умуми школалар учун (5–9 класлар) къумукъ адабиятдан уылгю иш гёрюв программа 2018-нчи йылны август айыны 3-нде къабул этилген «Россия Федерацияны билимни гъакъында» деген Федерал законуну «11-нчи 14-нчю статьяларына этилген алмашынывланы гъакъында» деген 317-ФЗ номерли Федерал закону яшавгъа чыгъара туруп, федерал пачалыкъ стандартлагъа гёре ва пачалыкъ умуми билим берив тармакъда тасдыкъ этилген гесимлени (Россияны Юстиция Министерлигини 2021-нчи йылны июнь айны 5-де 64101 номери булан гъисапгъа алынгъан Россия Федерацияны билим берив министрлигини 2021-нчи йылда май айны 31-нде 287-нчи номерли буйругъу булан «Орта класлар учун аслу билим берив Федерал Пачалыкъ гесимлерини талапларына гёре камилешдирилип мутъкамлашдырылгъан); «Къумукъ адабият ва Къумукъ тил» предметлени бёлюклери, тарбиялавгъа байлавлу уылглю программысы 2020-нchy йылны июнь айыны 2-синде ФУМО-ну умуми билим беривге байлавлу чыгъаргъан къаарргъа гёре Россия Федерацияны Гъукуматыны 2016 – йылны апрель айны 9-да 637-р номерли буйругъу булан тасдыкъ этилген.

«Къумукъ адабият» предметни умуми характеристикасы

Школада уйренилеген предметлени арасында яшланы къылыкъ, ругъ якъдан тарбиялавда адабият дарслар аслу ерни тута. Олар не даражада, нечик юрюлегениндөн охувчу яшларда наслудан-наслугъа бериле гелеген халкъны асил хасиятларыны уылгюлерин болдурмакъ, камиллешдирмек йимик масъалалар гъасил бола. Шо себепден муаллим бу дарслагъа бек жаваплы ва тындырыкълы янашма герек. Адабият дарсларда охувчуларда ана тилине ва адабиятына бакъгъан сюювню түвдүруув муаллимге борч. О дарсланы аслу борчларындан бирдагъысы чебер асарланы тарихи яшавдагъы ерин ва идея масъаласын тюз англашмакъ, шоланы чеберлик ягъына дурус къыймат бермеге уйретмек.

Чебер асарланы тилин уйренив охувчулагъа сёзню чеберлигин, гёзеллигин англамагъа, ана тилни стиль якъдан чеберлигине ес болмагъа болушлукъ эте.

Уылгю иш гёрюв программа 5–7-нчи класларда адабиятны тематика-хронология 8–9-нчу класларда тарихи-хронология принциплеге гёре тизилген.

5–7-нчи класларда аслу гъалда асарланы чеберлик маънасына тергев бериле, 8–9-нчу класларда буса охувчулагъа язывчуланы яшавундан, асарланы келпет ва чеберлик аламатларындан, адабиятны теориясындан мекенли маълуматлар бериле.

«Къумукъ адабият» предметни уйренивни муратлары

Янгы стандартлар аслу умуми билим берив системасында охувчуланы билим даражасын тюз багъалавда кюрчю болуп токътай. Янгы стандартлар бизин Ватанны кёп миллетли халқъларыны маданиятын, ана тилин уйренивге, сакълавгъа, ону оъсдюровге ихтиярларын, ана тилинде аслу умуми билим алывда имканлыкълар болдурувгъа, адат-къылыгъын сакълавлгъа бакъдырылгъан. Шолайлыкъда, уылгю иш гёрюв программа айры охувчуну билим даражаларын оъсдюровге эркин ёл ача, ону класда, уйде, оъзбашына чалышып, интернетден пайдаланып, билим-тарбиясын артдырмагъа генг имканлыкълар бере.

Адабият предметни алдында салынагъан аслу **муратлар**:

- охувчуларда дюньягъа, гъалиги яшавгъа байлавлу англавланы генглешдирив, олагъа тюз багъа берив;
- ватангъа, халқъына бакъгъан сююнью артдырыв, патриот гъислени тарбиялав;
- охувчуларда адабиятны предмет гъисапда уйренивге бакъдырылгъан яратывчулукъ иш бажарывчукъларын ва мердешлерин мюлк этив;

– адабиятны гёrmекли чебер асарларына асасланып, дюнья гертилике багъа берип, къылыкъ-тарбия, гёzelлик, оър инсан аралыкълар йимик англавланы оъсдюров.

Федерал пачалыкъ билим берив стандартны «Тил ва адабият илму» (филология) бёлюгюнде адабиятны уйренивню алдына шулай аслу **масъалалар** салынгъан:

1. оъзюню гележекде билим даражасын оъсдюровде адабиятны уйренивню агъамиятын англаамакъ; арты бёлюнмейген, бир ёрукъда юрюлеген охувну оъзюню дюньягъа къаравларын, англавларын болдуруувда, дюньяда адамны ва жамиятны аралыкъларын гелишдиривде къурал гъисапда къолламакъ;

2. адабият асарланы охуп, тюз англаев халкъны мили маданиятын, яшавун уйренивде аслу къурал болуп токътайгъанын англаамакъ;

3. гёrmекли чебер асарланы уйренивню натижасында ана тилни гёzelлигин, ону байлыгъын, тил имканлыкъларын оъз халкъыны ва дагъыстан милдетлени маданиятын англаап, сезип бажармакъ;

4. тюрлю-тюрлю жанрлардагы асарланы уйренивде авуздан ва язып оъз ойларын айтып, пикирлешип, охулгъан асарны чечивде ортакъчылыкъ этип, оъзбашына охулажакъ асарланы гёзалгъа тутуп, планын къуруп бажарагъан охувчууну тарбияламакъ;

5. чебер адабият асарланы оъзюне хас болгъан башгъалыкъларын англаап, оланы илму, иш, публицистика асарлардан айырып, охулгъан асарланы идея-маъна ягъындан чечип, танкъыт этип, оларда суратлангъан яшав гъалланы англаап бажармакъ;

6. сёзню чеберлик гючюн сезивде адабият теория англавланы агъамиятын англаамакъ; охувуларда бар билимлеге ва англавлагъа таянып (тариҳден, музыкадан, эстетикадан) предметлени арасындагы байлавну пайдалы къайдада къолламакъ;

7. предметни уйренивде оъзюне хас умуми охув мердешлени болдурмакъ (личностный);
8. дарсда берилген англавланы теренлигине ва предметлени бири-бири булангъы байлавлугъуна тюшюнмек (метапредметный);
9. предметден алынагъан билим натижалагъа ес болмакъ (предметный);
10. тюрлю-тюрлю источнилерден, интернет ресурслардан пайдаланып бажармакъ.

Охув планда «Къумкъ адабият» предметни ери

«Къумукъ адабият» предметни уйренивге программада 350 сагъат гёрсетилген. Шолардан гъар класда йылгъа – 68 сагъат, жумада – 2 сагъат берилген; 5–9-нчу класларда текстни уйренивге – 50 сагъат, языв ва чебер охув мердешлени камиллешдиrivге – 10 сагъат, класдан тышда охув учун таклиф этилген асарланы гъакъында лакъырлашывгъа – 8 сагъат гёрсетилген.

Янгы стандартлар муаллимге, программада айрыча бёлюклени уйренивге гёрсетилген сагъатланы умуми санавун сакълап, асарланы уйренивге, тюрлю яратывчулукъ ишлени оътгеривге оъзтёрече янашмагъа, демек сагъатланы тийишли гёрген күйде пайламагъа имканлыкълар бере.

«КЪУМУКЪ АДАБИЯТ» ПРЕДМЕТНИ ИЧДЕЛИГИ 5 КЛАС

ГИРИШИВ ДАРС.

ХАЛКЪ АВУЗ ЯРТАЫВЧУЛУГЪУ

Халкъ ёммакълар. «Къараачач», «Денгиз ат», «Тюгю-тюгю, тюгю алтын».

Адабиятны теориясындан. Ёммакъларда ошатывлар ва маңнадашлар.

«Молла Насрутдинни хабарлары».

«Чечеген ёммакълар». Чечеген ёммакълар гъакъында англа.

Авторлу ёммакълар. Анвар Гъажиев. «Авузгъа бош акъ бабиши»; **Аяв Ақавов.** «Тогъуз башлы Аждагъаны оылтурғен нарт Эсенболат».

XIX – АСРУНУ ЭКИНЧИ ЯРТЫСЫНДАГЪЫ –XX АСРУНУ БИРИНЧИ ЯРТЫСЫНДАГЪЫ КЪУМУКЪ АДАБИЯТДАН

Йырчы Къазакъ. «Чатақъ йыр», «Бары да зат бар Къазакъны эсинде», «Эр уланлар намус салмай юрекге».

Адабиятны теориясындан. Шиъруну гъакъында англа.

Абдулла Магъамматов. «Илму – яшав хазнасы».

Къазияв Али. «Бёрюакъай ва Арлан ит».

Наби Ханмурзаев. «Хошгелдинг, язбаш».

Алимпаша Салаватов. «Етим», «Охума йиберигиз».

XX – АСРУНУ ЭКИНЧИ ЯРТЫСЫНДАГЪЫ –XXI АСРУНУ БИРИНЧИ ЯРТЫСЫНДАГЪЫ КЪУМУКЪ АДАБИЯТДАН

Ибрагым Керимов. «Игит тувгъан гүн».

Магъамматсолтан Ягъияев. «Гюмюш карандаш».

Изамит Асеков. «Бола бусанг – болат бол», «Къушлар уя гъазирлей».

Микайыл Абуков. «Арт дёгерчиклер».

Акъай Акъаев. «Ярайгъан затмы», «Ана тил».

Абдулмежит Межитов. «Юртну ийиси», «Ватан деген не затдыр?».

Магъаммат-Шапи Минатуллаев. «Бийийген бёрю».

Адабиятны теориясындан. Масалны гъакъында англа.

Магъаммат Атабаев. «Ёлтабар».

Адабиятны теориясындан. Поэманы гъакъында англа.

Камал Абуков. «Саякъ ит саялы» (хабардан гесеклер).

Агъмат Жачаев. «Ана».

Магъаммат-Наби Халилов. «Белгисиз къыржан» («Сали-Сулейман» деген романдан гесеклер).

Бадрутдин Магъамматов. «Атама кагъыз, «Вёре, вёре вёре».

Багъавутдин Гъажиев. «Нарынкъала».
Рукъият Устарханова. «Сагъат».

ДАГЪЫСТАН ХАЛКЪЛАНЫ АДАБИЯТЛАРЫНДАН

Кочхюр Сайит. «Мурсалхангъа налат болсун».
Гъамзат Цадаса. «Яревке пайлав», «Маймун ва агъач уста».
Абумуслим Жафаров. «Къанатлы йыртгъыч».
Адабиятны теориясындан. Пейзаж.
Бадави Рамазанов. «Сурат».

ГЕЧИЛГЕН ДАРСЛАНЫ ТАКРАРЛАВ.

ГЁНГЮНДЕН УЙРЕНМЕ ТАКЛИФ ЭТИЛЕГЕН АСАРЛАР:

Чечеген ёммакълар.
А. Гъажиев «Авузгъа бош акъ бабиш» (ёммакъдан гесек).
Й. Къазакъ. «Чатақъ йыр».
А. Салаватов. «Охума йиберигиз».
И. Асеков. «Бола бусанг – болат бол».
А. Акъаев. «Ярайгъан затмы».
М. Минатуллаев. «Бийийген бёрю».
А. Жачаев. «Ана».
Б. Магъамматов. «Атама кагъыз».

ОЪЗБАШЫНА ОХУМАКЪ УЧУН АСАРЛАР:

Чечеген ёммакълар.
Янгылтмачлар.
Чебер адабият:
А. Акавов. «Бёрюню де, тюлкюню де инге салгъан порсукъну ёммагъы».
С. Стальский. «Яшлагъя».
А. Межитов. «Сариялым».
А. Къазиев. «Кирпи», «Оымюр».
М. Ягъияев. «Бир орамны игитлері».
К. Абуков. «Халкъдан яшырып».
М. Шихвердиев. «Гюкюк бала».
А. Акъаев. «Дюнья».
Б. Магъамматов. «Къакъашуралы яшланы йыры».
М. Атабаев. «Мени къурдашларым».

КЛАСДАН ТЫШДА ОХУМАКЪ УЧУН ТАКЛИФ ЭТИЛЕГЕН АСАРЛАР:
Ёммакълар.

- А. Акавов.** «Такъалыбакъа ва гёгюрчюн».
Араб ёммакъ. «Денгиз Синдибад».
М. Ягъияев. «Тынчтурмас», «Салам кагъыз».
Ш. Альбериев. «Къыр жанланы къуванчы».
А. Акъаев. «Уллу болма сюемен».
Ж. Керимова. «Параҳатлықъны маршы».
А. Гъажиев. «Гелигиз», «Дав болмаса шо герек».
А. Абу-Бакар. «Топуракъ».
Ф. Алиева. «Энемжаяны ульешемен».
Б. Дадашев. «Салам, май».
М. Абасил. «Акъ гёгюрчюн».

6 КЛАС

ГИРИШИВ ДАРС.

ХАЛКЪ АВУЗ ЯРАТЫВЧУЛУГЪУ

Игитлик эпос. «Къарткъожакъ булан Макъсуманны йыры».

Адабиятны теориясындан. Эпос поэзияны гъакъында англав.

Халкъ поэзиясы. Адаткъылыкъ йырлар. Гюдюрбай. Къакъакълар.

Адабиятны теориясындан. Йырны гъакъында англав.

XIX-НЧУ АСРУДАГЪЫ ВА XX-НЧЫ СРУНУ БИРИНЧИ ЯРТЫСЫНДАГЪЫ АДАБИЯТДАН

Йырчы Къазакъ. «Эренлер деген булан эр болмас», «Гёргенибиз кёкюrekлеге сыйышмай», «Таргъуну алды дерия-денгиз дегиз», «Батыр булан къурдаш бол».

Адабиятны теориясындан. Эсгиленген ва аз къолланагъан сёzlени гъакъында англав.

Магъаммат-апенди Османов. «Гёгюрчюнлени арзасы».

Абусупьян Акаев. «Къызыяшланы тилинден бир шикаят», «Мактапгъа бар, мактапгъа».

Наби Ханмурзаев. «Мактаплы ёлдашлагъа эки сёз».

Багъавутдин Астемиров. «Арслан, бёрю ва тюлкю», «Язбаш».

ХХ-НЧЫ АСРУНУ ЭКИНЧИ ЯРТЫСЫНДАГЪЫ АДАБИЯТ

Абдулвагъап Сулейманов. «Днепрни игити».

Аткъай. «Бувулду солакъ – инамасанг, гел де, бакъ».

Анвар Гъажиев. «Къалачны къалмагъалы», «Чалмалы бёрю».

Камил Султанов. «Сен тюлкю бусанг, мен къуйругъуман».

Шарип Альбериев. «Сюйрюжибин ва къарлыгъач».

Микайыл Абуков. «Биринчи савгъат».

Камал Абуков. «Къартны гёзьяшлары».

Ибрагъим Ибрагъимов. «Челтирли кагъыз».

Акъай Акъаев. «Хожатав».

Бадрутдин Магъамматов. «Минкюллю», «Дербиш Абулай».

Жаминат Керимова. «Ата юртум».

ДАГЪЫСТАН ХАЛКЪЛАНЫ АДАБИЯТЛАРЫНДАН

Омарла Батырай. «Игитни гъакындан шиърулар», «Сабанчыгъа».

Етим Эмин. «Огъ, бизин яшав!», «Чарслы заман».

Эфенди Капиев. «Йыр».

Расул Гъамзатов. «Турналар», «Вера Васильевна».

ГЕЧИЛГЕН ДАРСЛАНЫ ТАКРАРЛАВ.

ГЁНГЮНДЕН УЙРЕНМЕ ТАКЛИФ ЭТИЛЕГЕН АСАРЛАР:

«Къарткъожакъ булан Макъсуман» (йырдан гесек).

Й. Къазакъ «Эренлер деген булан эр болмас».

А. Акаев. «Мактапгъа бар, мактапгъа».

Б. Астемиров. «Арслан, бёрю ва тюлкю».

А. Сулейманов. «Днепрни игити» (поэмадан гесек).

А. Гъажиев. «Къалачны къалмагъалы» (поэмадан гесек).

К. Абуков. «Къартны гёзьяшлары» (поэдаман гесек).

Ж. Керимова. «Ата юрт».

Р. Гъамзатов. «Турналар».

ОYZБАШЫНА ОХУМАКЪ УЧУН АСАРЛАР:

Айтывлар ва аталар сёзлери.

А. Гъажиев. «Алты юлдуз».

Б. Гъажиев. «Йырчы Казакъ».

К. Султанов. «Бёрюлер ва итлер».

Ш. Абдуллаев. «Жийрен ойчу».
М.Халилов. «Аты дангъа айтылгъан».
А.Жачаев. «Ана тил-алтын хазна».
М. Къадиров. «Анасы ва балалары».
Ж. Керимова. «Ана».
Т.Бийболатов. «Язбаш геле», «Яй».
Б. Астемиров. «Язбаш».

КЛАСДАН ТЫШДА ОХУМАКЪ УЧУН ТАКЛИФ ЭТИЛЕГЕН АСАРЛАР:

Къумукъ халкъ ёммақълары.
А. Акавов. «Нарт», «Зурнайчыны хабары».
Игит тарихи йырлар.
Гь. Анвар. «Дарай кёпюр».
И. Керимов. «Хабарлар».
И. Ибрагимов. «Йиберсинми йибермесинми?».
Аткъай. «Айны уystюндеги къойчу».
М. Абуков. «Душман бир гылла къура».
И. Асеков. «Яшлыкъны йырлары».
М. Атабаев. «Мен яшлыкъдан тоймагъанман».
Ж. Керимова. «Назим Хикмет».
Ш. Алишева. «Бийиймен».
И. Казиев. «Мени алтын чабагъым».
К. Абуков. «Йылланы рагымусу».

7 КЛАС

ГИРИШИВ ДАРС.

ХАЛКЪ АВУЗ ЯРАТЫВЧУЛУГЪУ

Эпос йырлар. «Айгъазини йыры, «Абдулланы йыры».
Къанна къазакъ йырлар.
Ойлу йырлар.
Къумукъ мифлер. «Къылыш ургъан яр», «Эмен терек».
Адабиятны теориясындан. Мифлени гъакъында англав.
Легендалар. «Таш улан».
Адабиятны теориясындан. Легенданы гъакъында англав.

XIX-НЧУ АСРУНУ ВА XX-НЧЫ АСРУНУ БИРИНЧИ ЯРТЫСЫНДАГЪЫ АДАБИЯТДАН

Йырчы Къазакъ. «Гетгенибиз гёкша марал гюз эди», «Не билейим юз дынкъы бар ханланы».

Адабиятны теориясындан. Архаизмлер.

Къоччакъай Жамалдин. «Оылюп тирилген кюом».

Адабиятны теориясындан. Сатираны гъакъында англа.

Абусупъян Акъаев. «Къылыхъ китап».

Темирболат Бийболатов. «Вай, Къазакълар яллатды», «Гъей Дагъыстанлы, уян».

Зайналабид Батырмурзаев. «Тангчолпан», «Кериван гетди».

Алимпаша Салаватов. «Къараачач».

Адабиятны теориясындан. Драма. Диалог.

XX АСРУНУ ЭКИНЧИ ЯРТЫСЫНДАГЪЫ АДАБИЯТДАН

Аткъай. «Мени халкъым», «Къайырхан булакъ», «Ачув – сайды, рагьму теренде».

Магъаммат-Солтан Ягъияев. «Топуракъ сёйлей».

Магъаммат Атабаев. «Урлангъан ажжал».

Баммат Атаев. «Шавхалны гиччи уланы».

Камал Абуков. «Очакъда от сёнгюнче».

Агъмат Жачаев. «Бёрк бар сени башынгда», «Мен Къумукъман».

Бадрутдин Магъамматов. «Оыртен».

ДАГЪЫСТАН ХАЛКЪЛАНЫ АДАБИЯТЛАРЫНДАН

Абуталип Къапуров. «Мени яшавум».

Адабиятны теориясындан: Хабарны гъакъында англа.

Багъавдин Митаров. «Билдиригиз дослагъя».

Расул Гъамзатов. «Къурдашлыкъ гъакъда ёммакъ».

Алирза Саидов. «Гелигиз, къурдашлар!».

Кадрия. «Ананы оылювю».

Адабиятны теориясындан. Балладаны гъакъында англа.

Рашит Рашитов. «Адамгъа макътав».

Къазбек Мазаев. «Периште».

Гечилген дарсланы тақрарлав.

ГЁНГЮНДЕН УЙРЕНМЕ ТАКЛИФ ЭТИЛЕГЕН АСАРЛАР:

«Айгъазини йыры» (йырдан гесек).

«Абдулланы йыры» (йырдан гесек).

Легенда. «Таш улан» (легендадан гесек).
Й. Къазакъ «Гетгенибиз гёкша марал гюз эди».
З. Батырмурзаев. «Тангчолпан».
М. Атабаев. «Урлангъан ажжал» (поэмадан гесек).
К. Абуков. «Очакъда от сёнгенче» (повестден гесек).
А. Жачаев. «Мен къумукъман».
А. Сайитов. «Бизге къонакъ болугъуз».
Б. Магъамматов. «Оыртен».

ОЪЗБАШЫНА ОХУМАКЪ УЧУН АСАРЛАР:

А. Гъажиев. «Къумукътюз».
Гъ. Давутов. «Чиркей денгизни йыры».
Б. Атаев. «Сапун тавну Арсланы».
Р. Гъамзатов. «Къурдашлыкъ гъакъда ёммақъ».
Ш. Алишева. «Анжи къалам».

КЛАСДАН ТЫШДА ОХУМАКЪ УЧУН:

«Эльдарушну йыры»
Й. Къазакъ. «Гъакъыллы эсин ютмас».
Аткъай. «Состав булан Рашия».
И. Асеков. «Школаны бавунда», «Янгыз терек бав болмас».
А. Атаев. «Таш перде».
Ж. Керимова. «Къурчакъ ойнамайгъан яш».
Б. Гъажиев. «Заманны къонгураву».
М.-З. Аминов. «Дослукъну элинде», «Булутлар».
Х. Хаметова. «Эки ата».

8 КЛАС

ГИРИШИВ ДАРС.

ОРТА ЮЗ ЙЫЛЛАРДАГЪЫ АДАБИЯТ (ХУ-ХІХ АСРУНУ БИРИНЧИ ЯРТЫСЫ)

XV-XIX асрудагъы адабиятдан аслу маълуматлар. Бу девюрдеги классиклени асарларында оъзлени яшавун суратлаву, яшавда бар терсликлеге къаршы оланы къазапланыву. Ерли зулмучуланы баш гётеривю. Й. Къазакъны, М. Османовну, М. Алибековну, Къ. Мирзаны, Е. Эминни, И. Алигъажини ва башгъаланы яратывчулукъ ёллары.

Йырчы Къазакъ. «Мен Къазакъман, Къазакъман», «Насип», «Магъаммат-апенди Османовгъа кагъыз», «Хасай бийни ойлюмюне багъышлангъан марсия».

Магъаммат-апенди Османов. «Шавхалны къаласы».

Абусупиян Акаев. «Яшлагъа насыгъат тюрк».

Манай Алибеков. «Байрам, тойда гъалиги яшланы йыбанагъан күйлери».

Нугъай Батырмурзаев. «Языкъ Гъабибат».

Дадав Магъамматов. «Дагъыстан атлы полкну йыры», «Сав дюньягъа занг урайым», «Айтар эдим».

1920–1945-НЧИ ЙЫЛЛАРДАГЪЫ АДАБИЯТ

XX-нчы асруну башындагъы адабиятны ойсюв ёллары. Адабиятгъа къошум этген къумукъ ва дагъыстан шаирлени ва язывчуланы асарлары. Наби Ханмурзаев, Багъавутдин Астемиров, Алимпаша Салаватов, Юсуп Гереев асарлары булан этген къошуму.

Темирболат Бийболатов. «Къурбатлыкъ», «Тутгъун», «Батагъада ярыш».

Багъавутдин Астемиров. «Талчыкълы гюнлерде», «Туснакъда бир нече ойлар», «Намарт дос».

Наби Ханмурзаев. «Бочкени канты».

Адабиятны теориясындан. Сатира.

Алимпаша Салаватов. «Айгъази».

Адабиятны теориясындан. Драма.

Юсуп Гереев. «Абия-ханум», «Ажайны планлары».

Адабиятны теориясындан. Хабарны гъакъында англав.

Абдулвагъап Сулейманов. «Биринчи кагъыз».

Аткъай. «Къубагийик мюоззер».

Баммат Атаев. «Дав майдан».

Кадрия. «Ногъайым».

Адабият теориясындан. Адабиятда къолланагъан жанрлар. Чебер асарны тизими, тили. Шаирлик синтаксиси.

ГЕЧИЛГЕН ДАРСЛАНЫ ТАКРАРЛАВ.

ДАГЪЫСТАН ХАЛКЪЛАНЫ АДАБИЯТЛАРЫНДАН

Мунги Агъмат. «Яш гюбечилени йыры».

Мардахай Авшалум. «Базыкъ къурсакълар».

Къалукълу Мирза. «Хангъа жавап».

Инхолу Али-Гъажи. «Акъ гире».

Етим Эмин. «Огъ, бизин яшав!».

Мугъутдин Чаринов. «Эркинлик».

Эфенди Капиев. «Йыр».

ГЁНГЮНДЕН УЙРЕНМЕ ТАКЛИФ ЭТИЛЕГЕН АСАРЛАР:

Й. Къазакъ «Мен Къазакъман, Къазакъман».

А. Акаев. «Яшлагъа насыгъат тюрк».

Е. Эмин. «Огъ, бизин яшав!».

М. Алибеков. «Байрам - тойда гъалиги яшланы йыбанагъан күйлери».

Т. Бийболатов. «Тутгъун».

Б. Астемиров. «Талчыкълы гюнлерде».

А. Сулейманов. «Биринчи кагъыз».

А. Гъажамматов. «Къубагийик мююзлер».

ОЪЗБАШЫНА ОХУМАКЪ УЧУН АСАРЛАР:

КЛАСДАН ТЫШДА ОХУМАКЪ УЧУН:

М. Алибеков. «Моллалар».

А. Акаев. «Манайгъя жавап».

Къ. Али. «Давдан кагъыз», «Янтаймагъа ярамас».

Н. Ханмурзаев. «Сайламлы йырлар».

К. Абуков. «Тайгъакъ сокъмакъ».

И. Керимов. «Ашны гъакъында хабарлар».

Ш. Альбериев. «Къысматыма къабулман».

Б. Магъамматов. «Перезе толкъун».

Р. Фатуев. «Йырчы Къазакъ».

Ч. Айтматов. «Эрте учгъан турналар».

Гъ. Сайитов. «Къалайчылар».

Р. Гъамзатов. «Ахырынчы багъя».

9 КЛАС

XX-АСРУНУ ЭКИНЧИ ЯРТЫСЫНДАГЪЫ ВА XXI-АСРУНУ БАШЫНДАГЪЫ АДАБИЯТДАН

Бу девюрдеги адабиятны оъсюв ёллары. Шо йылларда къумукъ адабиятгъа гелген янгы наслу. Поэзияны, прозаны, драматургияны тармагъындагъы устьюнлюклер. Адабиятгъа ес болгъан тема, идея, чеберлик белгилер.

Абдурагъман Къазиев. «Къумукътюзню гюзгюсю».

Амир Къурбанов. «Асиятны сюювю».

Аткъай. «Рабият».

Анвар Гъажиев. «Анадол айтды», «Сёнмейген юлдузлар».

Магъамматсолтан Ягъияев. «Бир оърниу – бир эниши» (повестден гесек).

Адабиятны теориясындан. Адабият асарны игити ва ону прототипи.

Ибрагъим Керимов. «Тюшюммю-тюлюммю».

Шарип Албериев. «Мени байлыгъым», «Мен къабулман», «Адам ва топуракъ».

Агъмат Жачаев. «Аш гесек», «Ана тил».

Умукюрсун Мантаева. «Ёлугъув».

Акъай Акъаев. «Кюрчю ташлар».

Жаминат Керимова. «Тул къыз».

Зарипат Атаева. «Къурдашлар къыйынлы гүн табулар».

Гъайбулла Давутов. «Орман булакъ» (повестден гесеклер).

Мустапа Гъусейнов. «Бай гелин».

Алим Къабардиев. «Жансари» (повестден гесеклер).

Адабиятны теориясындан. Адабият асарны тилини чеберлиги

ДАГЫСТАН ХАЛКЪЛАНЫ АДАБИЯТЛАРЫНДАН

Расул Гъамзатов. «Ана тил», «Россияны солдатлары».

Адабиятны теориясындан. Чебер адабият асарланы тили. Шиъру тилни кюрчю башгъалыкълары. Адабиятны халкъны яшавундагы ери, ёругъу.

Муталиб Митаров. «Сырын ачыв».

Агъмтхан Абу-Бакар. «Къалалы къыз».

Магъаммат-Загъит Аминов. «Аривлюк» (легенда).

Расулов Магъамматрасул. «Гертмелер».

Гечилген дарсланы такрарлав.

ГЁНГЮНДЕН УЙРЕНМЕ ТАКЛИФ ЭТИЛЕГЕН АСАРЛАР:

А. Къазиев. «Къумукътюзню гюзгюсю» (поэмадан гесек).

Аткъай. «Рабият» (поэмадан гесек).

А. Гъажиев. «Сёнмейген юлдузлар» (поэмадан гесек).

А. Акъаев. «Кюрчю ташлар».

А. Жачаев. «Аш гесек».

Ж. Керимова. «Тул къыз».

Р. Гъамзатов. «Россияны солдатлары».

ОЪЗБАШЫНА ОХУМАКЪ УЧУН:

Класдан тышда охумакъ учун.

Аткъай. «Сыралы къоллар».

Г. Анвар. «Энемжая».

И. Керимов. «Къаракъушну уясы кёкде».

И. Ибрагимов. «Къазанышлы Къагъирни хабарлары».

Ш. Альбериев. «Жанлы толкъун», «Тавдай мени юрегим»,

М. Атабаев. «Там сагъат».

А. Акъаев. «Балкон», «Ханкёпюр», «Оъзден».

А. Жачаев. «Савлай гёмюлген ана».

М. Абуков. «Душман бир гылла къура».

3. Атаева. «Авлакъ чечеклер».
А. Жафаров. «Савланы гёммей».

«КЪУМУКЪ АДАБИЯТ» ПРЕДМЕТНИ УЙРЕННИВНЮ НАТИЖАЛАРЫ

Аслу умуми школалар учун къумукъ адабиятдан билим берив уылгю программа гъар класгъа гёре алымна герек билимлерин, бажарывлукъларын, тюрлю гъаракатларын (предметден алынагъан билимлер (предметный), дарсда берилеген англавланы теренлигин ва предметлени бири-бири булангъы байлавлугъун (метапредметный) ва оязюне хас натижаланы (личностный) токъташдыра.

Оъзюне хас

Шу талап аян этип айтгъанда, охувчу, оъзбашына чалышып, алгъа багъып оъсювню, яшавда оъз ерин табывну, алгъан билимлерин охувда къоллавну ва билим алывгъа бакъдырылгъан чалышывун арагъа чыгъарывну англата.

Жамиятны ва адамланы бир-бирини арасындагъы лап аслу байлавлукъланы гелиши, маъна ва сан янындан алгъанда иш булан байлавлу адамны оъзюне бакъгъан якъдагъы ва ватандашлыкъ англавлары, жамият арада болмагъа тюшеген ихтиярланы якълавдагъы англавлары, алдына мекенли мурагъи салып болагъанлыгъы, яшавда оъз ерин табып билегенлиги, кёп тюрлю маданиятлар бар дюнья жамиятында Россияны оъзтөренилигин билмек ва англамакъ – булар бары да оъзбашына чалышып, гъар охувчуну алдына салынагъан талаплар гъисаплана.

– Инсанны къылыхъ-тарбия хасиятларын мюлк этив, кёп миллетли Ватанына бакъгъан сюювню тарбиялав, оъз адабиятына ва маданиятына, оъзге миллетлени маданиятына гъюрмет этив;

– сёйлев ва тил масъалаланы чечивде тюрлю источниклени (сөзлүклер, энциклопедиялар, интернет ресурслар) къоллав.

Дарсда берилген англавланы теренлиги ва предметлени бири-бири булангъы байлавлугъу

Бу талапгъа охувчулагъа дарсны барышында оъзге предметлер булангъы байлавлукъуну гъакъында берилген англавлар, тюрлю источниклени, шоланы ичинде интернет ресурсланы къоллап, билимлерин артдырыв, оланы дюнья къаравларында ва халкъ арада тюз къоллав, башлап ерли план къуруп, охутув ишни натижаларын оъзге муаллимлер ва тенглилери булан бирликде яшавгъа чыгъарывда оъзтёрече ёлланы белгилев бола.

- Асарны проблемасын англав, гипотезаны арагъа чыгъарыв, материалны къурашдырыв, оъзюню къаравларын гертилемек учун далиллер гелтирив, айтылагъан пикруланы себеп аралыкъларын авуздан ва язып англатып билив, гъасиллер чыгъарыв;
- оъзбашына оъз ишин къуруп, оъзюню муштарлыкъ гъавасларын белгилеп бажарыв;
- тюрлю маълуматлар береген источниклени табып, оланы чечип, оъзбашына къоллап бажарыв.

Предметден алышынагъян билимлер

Предметни уйренивде охувчулар шо предмет булан байлавлу хас билимлөгө ес болув, программагъа гёре дарсда этилме герек ишлени тюрлюлерин, дарсда къолланагъан тюрлю-тюрлю метод къайдаланы ва шоланы дарсны барышында, билим берив проектлени яшавгъа чыгъарывда ва яшавда болагъан гъалларда къоллап билив, ондан къайры да, охувчулар билим алышда илму даражада ойлашып, дарсда гечилген материалны илму булангъы байлавлугъун токъташдырыв, илму терминологияны къоллап билив аслу талаплардан санала.

1. Билив сферада:

- гечилген асарланы аслу проблематикасын англав;

- адабият асарланы язылгъан девюю булангъы байлавлугъун, айрылыкъларын, сонг да кылышыкъ масъалаланы гъалиги заман булан гелишивюн гёрсетив;
- адабият асарны чечип бажарыв: ону къайсы жанргъа гирегенин токъташдырыв, темасын, идеясын, кылышыкъ-тарбия гючюн англав, игитлерин суратламав, бир яда бир нече асарны игитлерин тенглешдирив;
- асарны агъвалат янын (сюжетин), къурулушун (композициясын), тилини чебер-суратлав аламатларын белгилев, оланы асарны идея маънасын чечивде ролюн англав (филология чечивню элементлери).

2. Айлана дюнья сферада:

- анадаш адабиятны ва маданиятны кылышыкъ-тарбия якъдан агъамиятына тюшюннов, оланы оъзге миллетлени адат, кылышыкъ-тарбия хасиятлары булан тенглешдирив;
- асарлагъа оъзтёрече къаравларын болдурув, оланы багъалав;
- авторну ойларын англав, олагъа багъа берив.

3. Сёйлев сферада:

- тюрлю жанрлардагъа адабият асарланы англап, чебер охув;
- проза асарны яда ону гесеклерин, ана тилни чеберлик къуралларын къоллап, текстден цитаталар гелтирип, хабарлап бажарыв; асаргъа текстге гёре салынгъан соравлагъа жаваплар берив; авуздан тюрлю-тюрлю монологланы айтып, диалогну юрютюп болув;
- гечилген асарланы идея-тематикасына байлавлу изложениeler, сочинениeler, класда ва уйде яратывчулукъ ишлер языв; адабият ва умуми маданият темалагъа проектлер онгарыв.

4. Эстетика сферада:

- адабиятны сёз инчесаният гысапда англав, ону гёзеллигин, чеберлигин гыис этив;
- адабият асарларда чебер келпетлени яратывда тилни чеберлик аламатларыны, ана тилни сёз байлыгъыны агъамиятын англав.

КЛАСЛАГЪА ГЁРЕ ПРЕДМЕТДЕН АЛЫНАГЪАН БИЛИМЛЕР

V КЛАС

- программада гёрсетилген асарланы чебер охуп, маңнасына тюшюнүп, хабарын айтып бажарыв;
- гечилген асарланы атларын ва авторларын билив;
- адабият асарны чечивде башлапгъы бажарывлукълагъа мюлк болмакъ (сюжетин англамакъ, идея-чебер маңнасын чечивде чебер-суратлав къураллагъа багъа берип болмакъ);
- тюрлю жанрлардагъы асарланы башгъалықъларын айырыв;
- программада гёрсетилген асарланы гёнгюндөн билив;
- асарны сюжети булан байлавлу аслу теория англавланы къоллап бажарыв (композиция, завязка, кульминация, развязка: пролог, эпилог ва ш.б.).
- даллилер гелтирип, гъасиллер чыгъарыв;
- тюрлю маңлуматлар береген источнилени табыв, чечив, оланы оyzбашына къоллап, пайдаланып бажарыв.

VI КЛАС

- программада гёрсетилген асарланы чебер охуп, маңнасына тюшюнүп, хабарын айтып бажарыв;
- гечилген асарланы атларын ва авторларын билив;
- программада гёрсетилген асарланы гёнгюндөн билив;
- адабият асарны чечив мердешлерин артырмакъ (асарны игитлерин суратламакъ, оланы асарны сюжетиндеги ерин белгилемек, асарны идея-маңна якъдан чечивде чебер-суратлав къуралланы ери);
- асаргъа гёре тюрлю яратывчулукъ ишлени авуздан айтып ва язып билив;
- игитни суратлавда аслу теоретика англавланы билив (адабият игит, игитни аты, къылышы, хасияты, ону оyzге игитлер булангъы аралыгъы, игитни сёйлев тили, авторну къараву).

- даллилер гелтирип, гъасиллер чыгъарыв.
- материалны къурашдырыв, тизив мердешлени артдырыв;
- справочный материаллар ва интернет ресурслар булан ишлеп бажарыв, проектлер къурув.

VII КЛАС

- программада гёрсетилген асарланы чебер охуп, маънасын тюз англав;
- гечилген асарланы атларын ва авторларын билмек;
- программада гёрсетилген асарланы гёнгюндөн билив;
- адабият асарны чечив мердешлерине ес болмакъ (асарны, даллилер гелтирип, жанрын, композициясын, сюжетин белгилемек, игитлерин суратлав);
- игитни суратлавда аслу теоретика англавланы билив (адабият игит, игитни аты, къылышыкъ хасияты, ону оъзге игитлер булангъы аралыгъы, игитни сёйлев тили, авторну къараву);
- язывчу суратлагъан агъвалатланы авуз сёз булан хабарламагъа, ортакъчылыкъ этеген игитлени хасиятларын гёрсетмек учун гечилген асарны ичинден агъамиятлы гесеклерин айырыв;
- асарны уьстюнде ишлевде оъз пикруларын айтып, оланы текстден къыйышагъан мисалланы гелтирип, исбат этип бажарыв;
- гечилген асарны эки игитин, олагъа гёре авторну янашывун токъташдырмакъ учун тенглешдирив;
- эпос ва лирика асарланы хас белгилерин айырыв.
- справочный материаллар ва интернет ресурслар булан ишлеп бажарыв, проектлер къурув.

VIII КЛАС

- программада гёрсетилген асарланы чебер охуп, маънасын тюз англав;
- тарихи тематикасы булангъы асарны чечив къайдалагъа ес болув (тарих материалланы, сёзлюклени, тарихи баянлыкъланы къоллав);
- чебер келпет (образ), тема, идея, сюжет, асарны композициясы, къапия

- (рифма) йимик англавлагъа ес болув; оланы гечилген асарда сюжетни, идея ва чеберлик маънасын чечивде ерин белгилев;
- эпос асарларда девюр яшавну суратлав, шо агъвалатланы гъалиги заманны жамият яшаву булан тенглешдирив, олагъа оъз къаравларындан чыгъып, багъа берив.
- охулгъан асаргъа байлавлу оъз ойларын далиллэр гелтирип, гертилеп бажарыв:
- интернет ресурсланы, справочный материалланы ва олар булан ишлев мердешлени артдырыв.

IX КЛАС

- программаны оълчевюнде гёrsетилген чебер асарланы тарих адабият процессни бир гесеги гъисапда мюлк этив;
- гечилген текстлени билив ва адабият процессни гъакъында умуми англав;
- жанр, сюжет, композиция, асарны игитлери ва асарны сураттайгъан бары да чебер башгъалыкъларын айырыв.

Дарсда берилеген англавланы теренлиги ва предметлен бири-бири булангъы байлавлу натижалар (метапредметный)

- тюрлю журалардагъы планланы къурув къайдалары булан эркин күйде пайдаланыв;
- хабарын айтывну тюрлю жураларын къоллап бажарыв;
- охулгъан асаргъа байлавлу оъз ойларын далиллэр гелтирип, гертилеп бажарыв;
- оъзбашына интернет ресурсланы, справочный материалланы ва олар булан ишлев мердешлени актив күйде артдырыв;
- тюрлю темалагъа байлавлу проектлер къурув.
- оъзбашына охулгъан асарланы, тюз характеристика берип, багъалап бажарыв

КЛАСЛАГЪА ГЁРЕ УЛЬГЮ ГЫСАПДАГЪЫ ТЕМАТИКА ПЛАНЛАШДЫРЫВ

**5 КЛАС
(68 сағыат)**

Текстлени уйренивге – 54 сағыат.

Изложениелер, сочинениелер язывгъа ва чебер охув мердешлени беклешдирмекни уystюнде ишлевге – 8 сағыат.

Класдан тышда охумакъ учун таклиф этилеген китапланы гъакъында лакъырлашывгъа – 6 сағыат.

Бёлюк*	Тема	C.	Материалны уйренивде алынағын билимлер
Гиришив	Англатыв дарс.	1	<p>Маданиятда инче саниятны, адабиятны ва фольклорну ерин, ёругъун англамакъ. Чебер асарланы инсанны яшавунда къуллугъун токъташдырып бажармакъ.</p> <p>Адабият – инчесаниятны бир бёлюгю экенин ва адамны яшавунда ону къуллугъун белгилеп бажармакъ.</p>
Халкъ авуз яратывчулугъу	Халкъ авуз яратывчулугъу. Ёммақъланы гъакъында англав.	1	<p>Халкъ авуз яратывчулугъу деп негер айтагъанны ва ону жураларын мисаллар булан айырып исбатлап; фольклор асарланы инчесаният булан байлавлугъун, оланы халкъ учун маңасын англатып бажармакъ.</p> <p>Халкъ ёммақъланы чебер ва таъсирли күйде охуп ва къужурлу күйде хабарлап, оланы түрлюлерин, ва аслу аламатларын, уългюлю игитлерин, хасиятларын, ишлерин авуздан суратлап билмек.</p> <p>Халкъны асил хасиятларын: тюзлюкню якълайгъанлыгъын, къоччакълыкъын загъматны алгышшайгъанлыгъын, зулмучулукъын макътайгъанлыгъын, сүлгүнликни эрши сөгегенлигин, ойкемликини гёргөнлигидеги гёрюп бажармакъ.</p>

	Халкъ ёммагы. «Къарачач».	2	<p>«Къарачач» ёммақъны чебер ва таъсирли охуп; ёммақъда халкъны тюзлюкге инаныувун, Къарачачны итти гъакъылын, ону келпетин хасиятлап бажармакъ.</p> <p>Ёммақъланы аслу маңнасын, ону къурулушун, сюjetи йимик башгъалықъларын, баш ва экинчи даражалы игитлени айырып, оланы хасиятлап, ёммақъда ёлугъагъан сигърулу аламатларын, даймлик эпитетленитабып бажармакъ. Мисал учун, «Къарачач» ёммақъда сигърулу аламатлар, жинчи къатын пал салагъанлыкъ; Табулдуну дев булан тёре тартыву; къапу, тегенек, ат, ит адам тилде сейлейгенлик; ерни тюбюндөн чыгъагъан сув, къомуз-теп болуп согъулуп, япыракълары харс уруп, бутакълары бийип турагъан терек; оъзюн сююп гелгенлени Къарачачны сигърулу гючю (ташгъа айландырыв, сырын билегенлик, шиша кёпюр салагъанлыкъ, «Денгиз ат» деген ёммақъда, ошатывлар: къарт дев къатын, сют акъ ат; тенглешдиривлер: атасы тав-таш чакъы пашман бола, къоргъашын йимик батыла ва.ш.б.</p>
	Халкъ ёммагы. «Денгиз ат».	2	
	Халкъ ёммагы. «Тюлкю-тюлкю, тюгю алтын».	2	
	Адабиятдан теориясындан. Ёммақъларда ошатывлар ва маңнадаш сёзлер.		
	Класдан тышда охув. Араб ёммакъ «Денгиз Синдибат».	1	Текст булан ишлеп бажармакъ, пайдаланмакъ учун тарыкълы материалны школаны китапханасындан, яда интернетден табып, къоллап бажармакъ. Ёммақъны аслу маңнасын токъташдырып бажармакъ, ону айланасында оъз ойларын айтып бажармакъ.
	Масхара хабарлар (анекдотлар). Хожаны хабарлары.	1	Масхара хабарларда халкъыбызгъа ювукъ хасиятланы гёрюп ва айырып; оланы къужурлу күйде охуп ва хабарлап бажармакъ. Гъарт-тюрлю тематикалагъа байлавлу масхара хабарлар ойлашып, язып бажармакъ.

Адабият ёммақълар	Чечеген ёммақълар. Чечеген ёммақъланы гъакъында англав.	1	Чечеген ёммақъланы халкъ авуз яратывчулугъуну жанрларындан башгъалыгъын айрып, оланы таъсирли ва къурч күйде охуп бажармакъ. Айлана якъдагъы гъар тюрлю предметлеге байлавлу чечеген ёммақълар ойлашып, олагъа байлавлу срутлар этип, класдагъы яшлар булан гюп болуп ишлеп бажармакъ.
	Адабият ёммақъланы гъакъында англав. А. Гъажиев. «Авузгъа бош акъ бабиш».	2	Адабият ёммақъланы халкъ ёммақълары булан тенглешдиргенде ортакъ ва айры ерлерин айрып; ёммақъны чебер ва таъсирли охуп, ону идея-маънасына тоз тюшюнүп, ёммақъларда суратланагъан жанланы хасиятлап, олагъа бағыа берип, эркин күйде китапдан далиллэр гелтирип айтып бажармакъ. Ёммақъларда ёлугъагъан сигърулу ерлерин айрып, гёчюрүп язмакъ. Ёммақъны аты булан ону ичделгини байлавлугъун англашып бажармакъ. Ёммақъны роллягъа гёре къужурлу күйде охуп, гесегин инсценировка этип бажармакъ. Ёммақъланы сюжетине байлавлу гёре суратлар этип бажармакъ.
	Тил оъсдюриов. Сочинение: «Мен ушатгъан ёммақъ».	1	Сочинение язма айыргъан ёммақъны темасын толу күйде маънасын ачыкъ этип, далиллэр гелтирип язып бажармакъ.
	Тил оъсдюриов. Оъзюнгню тергеп къара. Викторина дарс оътгерив.	1	Халкъ авуз яратывчулугъу бёлюкге байлавлу соравлагъа толу жавап берип; кроссворд ва гъарб-бир тюрлю ишлерде актив күйде ортакъчылыкъ этип бажармакъ. Гюп болуп ишлеп бажармакъ ва берилген соравлагъа байлавлу оъзбашына ойлашып, мекенли толу жаваплар гъазир этип ва якълап бажармакъ.

XIX асрунуң жаңынчы яртысындагы – XX асрунуң бириңиң яртысындагы күмүкъ адабиятдан

	3	<p>Й. Казакъ. «Чатакъ йыр», «Бары да зат бар Къазакъны эсинде», «Эр уланлар намус салмай юрекге».</p> <p>Й.Къазакъны яшавуну гъакъында аслу маълуматларын къысгъача хабарлап, ону шиъруларын чебер ва таъсирили күйде охуп бажармакъ.</p> <p>Шиъруларында гётерилген темалагъа байлавлу оъз ойларын айтып, муалимни ёлбашчылыгъы булан оларда ритм, рифманы къурулушун токъташдырып, чебер аламатларыны устьюнде иш гёрюп, оланы тептерлерине язып, маъналарын ачыкъ этип, англашылмайған ва къыйын сёзлени сёзлюқден табып бажармакъ. Й. «Чатакъ йыр» деген шиърусун гёнгюндөн охуп бажармакъ.</p>
А. Магъамматов. «Илму – яшав хазнасы».	1	<p>A. Магъамматовну биографиясын къысгъача хабарлап, ону «Илму яшав хазнасы» деген шиърусун чебер ва таъсирили күйде охуп, ону аслу маънасын тюз айырып, оғъар байлавлу яшавдан мисаллар гелтирип, оъз ойларын эркин күйде айтып бажармакъ.</p> <p>Китапда шиъругъа байлавлу берилген соравлагъа тюз ва мекенли күйде жаваплар берип бажармакъ. «Мени гележек касбум» деген темагъа байлавлу хабар къуруп, айыргъан касбу халкъгъа не пайда гелтирегенни гъакъында лакъыр къуруп бажармакъ.</p>
Къ. Али. «Бёрюакъай ва Арлан ит».	2	<p>Къ. Алини биографиясын къысгъача хабарлап ва «Бёрюакъай ва Арлан ит» деген ёммақъын чебер, таъсирили күйде охуп бажармакъ. Ёммақъда суратланагъан ишлеге багъа берип, ону ахырында берилген соравлагъа мекенли күйде жаваплар гъазирлеп билмек.</p> <p>«Уй гъайванланы инсангъа этеген гъалал къуллугъу» деген теманы айланасында эркин күйде оъз ойларын айтып, оланы далиллэр гелтиритип, исбатлап айтып бажармакъ.</p>

**XX асрулну экинчи яртысындағы – XXI асруну бириңдан
яртысындағы күмүкъ адабияттан**

	<p>А. Салаватов. «Бир етим», «Охума йиберигиз».</p>	2	<p>А. Салаватовну къысгъача яшав ёлун хабарлап, ону «Бир етим», «Охума йиберигиз» деген шиъруларын чебер ва таъсирли күйде охуп, оланы чебер-маъна яқдан анализ этип бажармакъ. А. Салаватовну «Охума йиберигиз» деген шиърусундан, адамгъа билим неге тарыгъыны гъакъында оъз ойларын айтып ва далиллэр гелтиривде айтывлар ва аталар сёзлерин къолламап; шиъруну ахырында берилген соравлагъа толу ва мекенли күйде жаваплар берип бажармакъ.</p>
	<p>Тил оъсдюрюв. Оъзюнгню тергеп къара. Тестлик иш оътгерив.</p>	1	<p>Бёлюкге байлавлу китапны ахырында берилген соравлагъа тюз ва толу жаваплар берип, гъасиллер чыгъарып оъзбашына ишлеп бажармакъ, авуздан берилген соравлагъа байлавлу бир-бирин толумлашдырып бажармакъ.</p>
	<p>И. Керимов. «Игит тувгъан гюн».</p>	2	<p>И. Керимовну къысгъача яшав ёлун хабарлап, ону «Игит тувгъан гюн» деген хабарыны протипи ким экенни белгилеп, ону гъакъында интернетден, тюрлю-тюрлю источниклерден табып, информация жыйып бажармакъ.</p> <p>Хабарда ёлугъагъан чебер-аламатланы маънасын ачыкъ этип, сёзлюк булан ишлеп бажармакъ. Асарны баш игитине байлавлу айтывлар ва аталар сёзлер табып, огъар багъа беривде оъз ойларын, эркин күйде далиллэр гелтирип, китапдан табып, айтып бажармакъ.</p> <p>Муаллимни ёлбашлыгъы булан Ю. Акаевни гъакъында проект иш кютювде, интернет ресурслардан уллулаардан, китапханадан материал жыйып, ону тюз къоллап ва оъзюнью этген ишине багъа берип бажармакъ.</p>
	<p>Класдан тышда охув. А. Гъажиев. «Гелигиз!», «Дав болмаса шо герек».</p>	1	<p>Текст булан ишлеп бажармакъ, пайдаланмакъ учун тарыкълы материалны школаны китапханасындан, яда интернетден табып, алыш, къоллап бажармакъ.</p> <p>Асарны идея-маънасына байлавлу оъз ойларын айтып бажармакъ.</p>

	Тил оьсдюрюв. И. Керимовнү «Игит тувгъан гюн» деген асарына байлавлу кроссворд ва кластер иш ойтгерив. Проект: «Юсуп Акаев – Советлер Союзуну игити».	1	Жыйгъан материалны къурашдырып, ону слайд-къайдада оъзбашына гёрсетип; бир-бири булан къыйышып, къол узатып, гюп болуп ишлеп бажармакъ. Проектни устьюнде ишлевде дарсда алгъан билимлерин къоллап; этген ишини агъамиятын, пайдасын англатмакъ. Тенгилерини алдында эркин күйде оъзюн тутуп, этген ишин якълап бажармакъ.
	М. Ягъияев. «Гюмюш карандаш».	2	M. Ягъияевни къысгъача яшав ёлун хабарлап, ону «Гюмюш карандаш» деген хабарын охуп, асарны аслу идея-маънасын токъташдырып бажармакъ. Экиде къурдашны хасиятларын суратлавда, авторну сёзлерин къоллап, эркин күйде оъз ойларын айтып, далиллэр гелтирип, исбатлап бажармакъ. Гъажиде, Камилде герти къурдашлармы? Шо соравны айланасында эркин күйде яшавдан мисаллар гелтирип, хабарлап бажармакъ. M. Ягъияев асаргъа негер «Гюмюш карандаш» деп ат такъгъан? Асарны атыны ону ичделигини булан нечик сыйкъ байлавлугъу барны англатмакъ.
	Тил оьсдюрюв. Изложение: М. Ягъияевни «Гюмюш карандаш».	1	M. Ягъияевни «Гюмюш карандашлар» деген хабарындан алынгъан гесекге гёре план къуруп, къыйын сёzlени белгилеп бажармакъ. Изложения язывда жумлаланы тюз ойлашып, ону гъар бёллюгюнү устьюнде мекенли иш гёрюп, авторну лексика нормаларын сакълап, язма къаст этмек.
	И. Асеков. «Бола бусанг – болат бол», «Агъавума багъышлай».	2	И. Асековну къысгъача биографиясын хабарлап, шиъруларыны тематикасын тюз белгилеп, чебер ва таъсири күйде охуп бажармакъ. Берилген соравлагъа толу ва мекенли жаваплар берип; чебер аламатларыны устьюнде иш гёrmек.
	Н.Ханмурзаев. «Хошгелдинг, язбаш».	1	Н. Ханмурзаевни къысгъача яшав ва яратывчулукъ ёлун хабарлап; ону «Хошгелдинг, язбаш» деген шиърусун чебер ва таъсири күйде охуп бажармакъ. Язбашы суратлавда шаир къоллагъан чебер-аламатланы маънасын тюз белгилеп бажармакъ. Н. Ханмурзаев оъзюнү шиърусунда табиатны

			суратлайгъан кююн гёз алгъа гелтирип, суратын этип, ону «Къарчыгъа» журналгъа ийберме гъазирлегиз.
М. Абуков. «Арт дёгерчеклер».	2		M. Абуковну къысгъача яшавуну гъакъында хабарлап бажармакъ. Аасарны баш ва экинчи даражалы игитлерин токъташдырып, автор асаргъа салгъан ойну белгилеп бажармакъ. Аасарны аслу темасына байлавлу эркин күйде ойларын айтып ва аасарны атыныда ону ичделигиниде сыкъ байлавлугъун токъташдырып бажармакъ.
А. Акъаев. «Ярайгъан затмы», «Ата. Ана».	2		A. Акъаевни къысгъача яшав ёлуну гъакъында хабарлап, ону «Ярайгъан затмы» ва «Ата. Ана» деген шиъруларын чебер ва таъсирили күйде охуп бажармакъ. Гюп болуп ишлеп бажармакъ, Ватанына, тилине байлавлу айтывлар ва аталар сёзлерин табып, оланы маънасын ачыкъ этип бажармакъ. Ана тил ва ата юрт деп негер айтыла? – шо соравны айланасында лакъыр къуругъуз.
А. Межитов. «Юртну ийиси», «Туварчы».	2		A. Межитовну къысгъача яшав ёлун хабарлап, берилген шиъруларын чебер ва таъсирили охуп бажармакъ. Шиъруланы чебер аламатларыны уьстюнде иш гёrmек, оланы маънасын ачыкъ этмек. A. Акъаевни ва A. Межитовну шиъруларыны ортакъ ерлерин табып лакъырлашыв къурмакъ.
Тил оьсдюрюв. Сочинение: «Аявлу ата юртум».	1		Сочинения язма берилген темагъа байлавлу ойларын, мекенли, толу күйде грамматика къайдаларын сакълап, берилген темагъа байлавлу далиллэр гелтирип, гъасиллер чыгъарып язып бажармакъ.
М. Минатуллаев. «Бийийген бёрю». Адабият теориясындан. Масал.	1		M. Минатуллаевни къысгъача яшав ёлун хабарлап, ону «Бийийген бёрю» деген масалын чебер, таъсирили ва роллягъа гёре чебер күйде охуп бажармакъ. Масалны ич маънасын ачып, аслу белгилерин айырып бажармакъ. Аасаргъа байлавлу берилген соравлагъа мекенли жаваплар берип, огъар гёре гиччирек отзыв язып бажармакъ.
М. Атабаев. «Ёлтабар» (поэмадан гесек).	2		M. Атабаевни къысгъача яшав ёлун хабарлап, ону «Ёлтабар» деген шиърун чебер ва таъсирили

		охуп, маңнасына тюз тюшюнүп, темасына байлавлу оyz ойларын айтып, шиъруну ахырында берилген соравлагъа тындырыкълы күйде жаваплар берип ва тапшуруувланы күтүп бажармакъ. Чебер аламатланы устьонде иш юрютмек, асарда оланы ролюн англатып бажармакъ.
К. Абуков. «Саякъ ит саялы».	2	К. Абуковну къысгъача яшав ёлун хабарлап, ону «Саякъ ит» деген хабардан берилген гесекни чебер ва таъсирили күйде охуп бажармакъ. Асарда гётерилген масъалагъа байлавлу лакъырлашыв юрютүп, огъар гёре оyz ойларын айтып, оyzлер булан болгъан бир къужурлу агъвалат булан байлап (мисал учун, яшавда итни де, адамны да не аралыгъы барны ва ит адамгъа нечик къуллукъ этегенни гъакъында хабарлап), баш ва экинчи даражалы игитлерин айырып, оланы хасиятлап, асарны гесегин къысгъа, толу ва айырып алып хабарлап, ону сюжетли бёлюгюне гёре план тизип бажармакъ.
Класдан тышда охув. Ш. Альбериев. «Къыр жанланы къуванчы».	1	Текст булан ишлеп бажармакъ, пайдаланмакъ учун тарыкълы материалны школаны библиотекасында, яда интернетден табып, къоллап бажармакъ. Асарланы чебер охуп, оларда гётерилген масъалагъа байлавлу лакъырлашыв юрютүп бажармакъ.
А. Жачаев. «Ана».	1	А. Жачаевни къысгъача ёлун хабарлап бажармакъ. А. Жачаевни «Ана» деген шиърусун таъсирили даражада гёнгюндөн охуп, шиъруну темасына байлавлу оyz къаравларын айтып ва баянлыкълар берип, чебер аламатланы (эпитет, къопдурув, тенглешдирив, метафора, маңнадашлар, къаршыдашлар, аваздашлар ва ш.б.), табып, оланы шиъруда къуллугъун токъташдырып бажармакъ.
Класдан тышда охув. Ж. Керимова. «Ана».	1	Текст булан ишлеп бажармакъ, пайдаланмакъ учун тарыкълы материалны школаны библиотекасында, яда интернетден табып, къоллап бажармакъ. Асарланы чебер охуп, оларда гётерилген масъалагъа байлавлу лакъырлашыв юрютүп бажармакъ.
Тил оьсдюрюв. Сочинение. «Ана юрек».	1	Сочинения язма берилген темагъа байлавлу ойларын, мекенли, толу күйде грамматика

			къайдаларын сакълап, язып гёрсетип бажармакъ. Сочиненияны темасына байлавлу далиллэр гелтирип, гъасиллэр чыгъярып язмакъ.
М.-Н. Халилов. «Белгисиз къыржан».	2	M.-N. Xalilovnu къысгъача яшав ёлун хабарлап, асарны савлай, айырып хабарлап бажармакъ. Asarqъa байлавлу соравлар берип бажармакъ, берилген соравлагъа толу, мекенли жаваплар берип, асарны темасын ачыкъ этивде табиат гёрюнюшлени агъамиятлыгъы гёрюп бажармакъ. Asarqъa байлавлу сурат этип гелмек.	
Б. Магъамматов. «Атама кагъыз», «Вёре, вёре, вёре...».	2	Б. Магъамматовны къысгъача яшав ёлун хабарлап, шиъруланы таъсирили ва чебер күйде охуп, огъар байлавлу оъз ойларын айтып, далиллэр гелтирип, чебер аламатланы шиъруларда къуллугъун токъташдырып бажармакъ. Шиъруну чечивде, ону кылыкъ тарбия янына агъамият берип бажармакъ; атанаңгъа абурлу ва гыюрметли болмакъны, оланы аяма ва сюйме тарыкълыгъыны гъакъында къурулгъан лакъырлашывда оъз ойларын айтып, далиллэр булан исбатлап бажармакъ.	
Б. Гъажиев. «Нарынкъала».	2	Б. Гъажиевни къысгъача яшав ва яратывчулукъ ёлун хабарлап бажармакъ. «Нарынкъала» деген шиъруну чебер ва таъсирили күйде охуп бажармакъ, темагъа байлавлу оъз къаравларын айтып ва баянлыкълар берип, чебер аламатланы (эпитет, къопдурув, тенглешдирив, метафора, маънадашлар, къаршыдашлар, аваздашлар ва ш.б.), табып, оланы шиъруда къуллугъун токъташдырып бажармакъ.	
Р. Устарханова. «Сагъат».	1	R. Ustarhanovany къысгъача яшав ёлун хабарлап, ону «Сагъат» деген асарын къужурлу, чебер ва таъсирили күйде охуп, онда гётерилген теманы айланасында оъз ойларын айтып, даллиллэр гелтирип бажармакъ. Авторну лексикасын къоллап, асарда айтылагъан тамазаны келпетин суратлап бажармакъ. Асарны толу, къысгъача ва айырып хабарламакъ, ону аслу иде-маънасын токъташдырмакъ.	
Тил оъсдюров. Оъзюнгню тергеп къара. Тестлик иш.	1	XX асруланы экинчи яртысындагъы – XXI асруну биринчи яртысындагъы къумукъ адабиятдан берилген бёллюгюне байлавлу тергев иш оътгерив. Асарлагъа байлавлу кроссворд, викторина оюнлар, кластерлер, синквейн ишлер оътгерив, гюп болуп ишлеп бажармакъ	

К. Сайит. «Мурсалхангъа налат болсун».	1	<p>К. Сайитни къысгъача яшаву ёлун хабарлап бажармакъ. Гечип гетген шаирлеребизни асарлары булан ортакъ ва айырагъан ерлерин тоъкташдырып бажармакъ. Шиъруланы чебер, таъсири охуп, маънасына тюз тюшюнноп, темасына байлавлу оъз ойларын айтып, шиъруланы ахырында берилген соравлагъа тындырыкълы жаваплар берип ва тапшурувланы кютюп билмек.</p>
Г. Цадаса. «Яревке пайлав», «Маймун ва ағъач уста».	1	<p>Г. Цадасаны къысгъача биографиясын хабарлап, масалны чебер, таъсири ва роллягъа гёре охуп бажармакъ. Масалны ич маънасын ачып, аслу белгилерин айырып бажармакъ. Асаргъя байлавлу берилген соравлагъа мекенли жаваплар берип бажармакъ, Цадасаны масалын М. Минатуллаевни масалы булан тенглешдирип, ортакъ ва айры ерлерин табып, айтып бажармакъ.</p>
A. Жафаров. «Къанатлы йыртгъыч». Адабият теориядан. Пейзаж.	2	<p>A. Жафаровну къысгъача яшав ва яратывчулукъ ёлун хабарлап, асарны чебер ва таъсири охуп, онда суратланагъан агъвалатлагъа оъз ойларын айтып, далиллэр гелтирип, берилген соравлагъа мекенли күйде жаваплар берип бажармакъ. Адамны ва табиатны не йимик ювукълугъу бар экенни гъакында лакъырлашыв къуруп бажармакъ. Къызыл китапгъа гирген жанланы эшигенин ва билегенин толумлашдырып, пайдалы информация къоллап проект къурма гъазирленмек.</p>
Тил оъсдюрюв. Проект. «Къызыл китапгъа гирген жанлар».	1	<p>Айланадан жыйгъан материалны къурашдырып бажармакъ. Ону слайд-къайдада оъзбашына гёрсетип, якълап бажармакъ. Бир-бири булан къийшып, къол узатып, гюп болуп ишлеп бажармакъ. Дарсда алгъан билимлерин къоллап, якълап бажармакъ. Этеген ишини агъамиятын, пайдасын англамакъ.</p>

	Б. Рамазанов. «Сурат».	2	Язывчуну яшаву гъакында къысгъача хабарлап, ону «Сурат» деген хабарны терен маңнасын англап, оғъар гөре оyz ойларын айтып, далиллэр гелтирип, исбатлап бажармакъ. Хабарда охувчулагъа къылыкъ якъдан уылгю гёрсетивню терен маңнасын ачыкъ этип бажармакъ. Шакирни ва Рамазанны келпетлерин, М.Ягыяевни «Гюмюш карандаш» деген хабарында суратлангъан Камил ва Гъажи булан тенглешдирип, оланы ошайгъан ва айры ерлерин табып характеристика план язмакъ. Асарны ахырында берилген соравлагъа мекенли, толу жаваплар берип бажармакъ.
	Гъасиллер чыгъарыв. Гечилген материалны тақтарлав.	2	Йылны узагъына алынгъан билимлерин къурашдырып бажармакъ. Адабият жанрларын айырып билмек. Берилген соравлагъа толу ва мекенли жавапар берип бажармакъ. Гечилген асарланы атларын ва авторларын, асарны темасын ва идеясын, гечилип гетген асарлар лирика ва проза асарланы къайсы бёллюгюне гирегенин, асарлагъа байлавлу теория англавланды билмек.

6 клас (68 сағыт)

Текстлени уйренивге – 52 сағыт

Тил оьсдюрювге – 10 сағыт.

Класдан тышда охумакъ учун таклиф этилеген китапланы гъакында лакъырлашывгъа – 6 сағыт.

Бёлюк*	Темаланы къысгъача хабары	C.	Материалны уйренивде алынагъан билимлер
Гиришин	Англатыв дарс.	1	<p>Маданиятда инчесаниятны, адабиятны ва фольклорну ерин ёргүүн; чебер асарланы инсанны яшавунда къуллугъун, ондан таба таза къылыкълы, оыр хасиятлы, гъакыллы, тарбиялавунда ону уллу агъамиятын англамакъ.</p> <p>Адабият – инчесаниятны бир бёллюгю экенин ва адамны яшавунда ону къуллугъун белгилеп бажармакъ.</p>

Халкъ авуз яратывчулугу

<p>Халкъ авуз яратывчулугъу деген недир? «Чечеген ёммакълар», «Айтывлар аталар сёзлери».</p>	4	<p>Чечеген ёммакълар ва аталар сёзлер деп не йимик асарлагъа айтылагъаны ва олар тилибизге не йимик ренк берегенин; айтывлар ва аталар сёзлени тилинде къоллап, оланы тарбия гючюн англап бажармакъ. Бёлюклеге гёре гечилген айтывлар ва аталар сёзлени маъналарын яшавдан мисаллар гелтирип, ачыкъ этип бажармакъ.</p> <p>Яратывчулукъ иш: оыз янындан ойлашып, 2-3 чечеген ёммакъ къурмакъ ва оланы жавапларыны суратларын этип, гюп болуп ишлеп уйренимек.</p>
<p>Игитлик эпосу. Къорткъожакъ булан Макъсуман.</p>	2	<p>Игитлик эпосну аслу тематикасына, проблематикасына, идея-маънасына тюз тюшюнүп. Эпос йырланы тарих булан байлавун, яратылгъан девюрюн, халкъыбызны йырда суратланагъан девюрлер бою мюлк болгъан оыр къылыкъларын, адатларын, яшав гъалын ва ш. башгъа тюрлю янларын тюз гёзден гёчюрюп бажармакъ.</p>
<p>Класдан тышда охув. «Игит тарихи йырлар».</p>	1	<p>Текст булан ишлеп бажармакъ, пайдаланмакъ учун тарыкълы материалны школаны библиотекасында, яда интернетден табып, къоллап бажармакъ. Охулгъан асарда гётерилген масъалагъа байлавлу лакырлашыв юрютюп бажармакъ.</p>

	Халкъ поэзиясы.	3	<p>Замангъа ва загъматгъа байлавлу адат къылыкъ йырланы фольклорну оъзге жанрларындан айырып билмек, оларда суратланагъан къумукъ халкъны бырындан гелген адат-къылыкълары булан таныш болуп, оланы гъалиги яшавдагъы адат-къылыкълар булан тенглешдирип бажармакъ. Миллетни тарихин ахатырывда йырланы уллу агъамиятын, къумукъ халкъны ва оъзге тюрк халкъланы асарларында кёп ёлугъагъан аргъумакъ атны келпетини маънасын; адат-къылыкъ йырларларда адамны яшавунда загъматны ерин, халкъ сарынларда суратланагъан инсан яшав аралыкъларда миллетни оъзтёречелигин англамакъ.</p> <p>«Гюдорбай», «Земире», «Навруз» йимик асарлары гёнгюндөн айтып бажармакъ.</p>
	Оъзюнгю тергеп къара. Тестлик иш.	1	<p>Халкъ авуз яратывчулугъу бёлюкге байлавлу соравлагъа толу жавап берип бажармакъ; кросворд ва гъар-бир тюрлю ишлерде актив күйде ортакъчылыкъ этип, гюп болуп ишлеп бажармакъ ва берилген соравлагъа байлавлу оъзбашына ойлашып, мекенли толу жаваплар гъазир этип ва якълап бажармакъ.</p>

	4	<p>Й. Къазакъ. «Эренлер деген булан эр болмас», «Гёргенибиз кёкюреклеге сыйышмай», «Батыр булан къурдаш бол».</p>
	2	<p>М. Османов. «Гёгюрчюнлени Гъамзатгъа арзасы».</p>
<p>А. Акаев. «Къызыяшланы тилинден шикаят», «Мактапгъа мактапгъа!».</p>	2	<p>М. Османовну къысгъача яшав ёлуну гъакъында аслу маълуматларын хабарлап, ону «Гёгюрчюнлени Гъамзатгъа арзасы» деген шиърусун чебер ва тъасирли күйде охуп бажармакъ. Шиъруну анализ этивюнде темагъа байлавлу оъз ойларын айтып, далиллэр гелтирип, исбатлап; 19-нчу асрудагъы адабиятны башгъалыкъларын, шо деворге хас темалар ва адамны келпетин суратлайгъан къайдаланы баян этип бажармакъ.</p> <p>А. Акаевни къысгъача яшав ва яратывчулукъ ёлуну гъакъында аслу хабарлап; шиъруланы тийишли даражада чебер ва тъасирли охуп; берилген шиърулар лириканы къайсы журасына гирегенин, оъзлени жавапларында асардан цитаталар къоллап; асарны чечивде, онда къоллангъан чебер аламатланы ерин гёрсетип бажармакъ. Шиъруларында айтылагъан тарихи яшавну гёрсетивню ва оланы идея</p>

			маънасын англамакъ. А. Акаевни «Мактапгъа бар, мактапгъа» деген шиърусун гёнгюндөн айтып бажармакъ.
Н. Ханмурзаев. «Мактаплы ёлдашлагъа эки сёз».	2		Н. Ханмурзаевни къысгъача яшав ёлуну гъакъында аслу маълуматларын хабарлап; шиъруланы тийишли даражада чебер ва таъсири охуп; шиъруну темасын ачывда, асадан цитаталар къоллап; къоллангъан чебер аламатланы ерин ва маънасын ачыкъ этип бажармакъ. Н. Ханмурзаевни А. Акаевни шиърусу булан ортакъ ерлерин ачыкъ этип, тематикасына байлавлу оъз ойларын, далиллэр булан исбатламакъ.
Тил оъсдюрюв. Сочинение: «Илму отда ялламайгъан хазнадыр».	1		Сочинения язма берилген темагъа байлавлу ойларын, мекенли, толу күйде грамматика къайдаларын сакълап, язып гёрсетип бажармакъ. Сочиненияны темасына байлавлу далиллэр гелтирип, гъасиллэр чыгъарып бажармакъ.
Б. Астемиров. «Арслан, бёрю ва тюлкю».	2		Б. Астемировну къысгъача биографиясын хабарлап, ону «Арслан, бёрю ва тюлкю» деген масалын чебер ва таъсири күйде роллягъа гёре охуп бажармакъ. Масалда къыр жанланы суратлавда не йимик адамланы гъакъында айтылагъанны гъакъында лакъырлашыв къуруп, оъз ойларын, далиллэр булан исбатлап бажармакъ. Масалны сюжетине гёре сурат этип гелмек, ону гесегин гёнгюндөн чебер күйде айтып бажармакъ.
Класдан тышда охув. И. Казиев. «Мени алтын чабагъым».	1		Текст булан ишлеп бажармакъ; пайдаланмакъ учун тарыкълы материалны школаны библиотекасында, яда интернетден табып, къоллап бажармакъ. Асаланы чебер охуп, оларда гётерилген масъалағъа байлавлу лакъырлашыв юрютюп бажармакъ.
Оъзюнгню тергеп къара. Тестлик иш.	1		XIX – XX асрлардагъы къумукъ адабиятны бёлюгюне байлавлу тергев

			иш; асарлагъа байлавлу кроссворд ишлер, викторина оюнлар, кластерлер, синквейн ольтерив, гюп болуп ишлеп бажармакъ.
	А. Сулейманов. «Днепрни игити».	3	А. Сулеймановның къысгъача биографиясын хабарлап, «Днепрни игити» деген поэманы чебер ва таъсирили күйде охуп; поэмагъа байлавлу оъз ойларын айтып, лакъырлашып къуруп, салынгъан соравлагъа тюз ва мекенли жаваплар берип, гётерилген масъалалагъа байлавлу оъз ойларын, далиллер булан исбатлап бажармакъ. Асарны журасын, темасны, аслу маънасын токъташдырып бажармакъ, сюжетин, композициягъа гиреген теория англавланы: завязка (асарны башланызы), кульминация (оър даражасы), развязка (ахыры) йимик ерлерин белгилеп бажармакъ. Асарны анализ этивюнде чебер аламатланы устюндеги иш гөрүп, оланы асардагы ролюн англатып бажармакъ.
	Тил оъсдюррюв. Проект: «Рашитхан Даудов – Совет Союзну Игити».	1	Дарсда, китапханадан, тюрлю источниклерден алгъан, жыйгъан материалның къурашдырып бажармакъ. Ону слайд-къайдада оъзбашына гёrsетип ва яқылап, бир-бири булан къыйышып, къол узатып, гюп болуп ишлеп бажармакъ. Этеген ишини ағъамиятын, пайдасын гёrsетип, англатып бажармакъ.
	Аткъай. «Бувулду Солакъ – инанмасанг, гел, де бакъ».	2	Аткъайның къысгъача яшав ва яратывчулукъ ёлун хабарлап; поэманы чебер ва таъсирили күйде охуп; асарларын ва авторларын, сюжетин, композициягъа гиреген теория англавланы: завязка (асарны башланызы), кульминация (оър даражасы), развязка (ахыры) йимик ерлерин белгилеп; поэманды чечивде авторну оюн айттып, оъз ойларын далиллер гелтирип исбатлап бажармакъ.

	<p>А. Гъажиев. «Къалачны къалмагъалы», «Чалмалы бёрю».</p>	3	<p>А. Гъажиевни къысгъача яшав ва яратывчулукъ ёлун къысгъача хабарлап; асарланы тематикасына, проблематикасына гёре авторну къаравларын англама, тилини чеберлигине агъамият берме, ону чеберлик алматларыны уystюнде иш гёрме ва олар асарларда не йимик къуллукъ күтегенни англатып; «Къалачны къалмагъалы» деген поэманды роллягъя гёре чебер ва таъсирили күйде охуп бажармакъ.</p> <p>Яратывчулукъ иш: «Къалачны къалмагъалы» деген поэманды сюжетине гёре сурат этип, ону гесегин гёнгюндөн уйренимек.</p>
	<p>К. Султанов. «Сен тюлкю бусанг, мен къуйругъуман».</p>	2	<p>К. Султановны къысгъача яшав ва яратывчулукъ ёлун къысгъача хабарлап, поэманды тематикасына, проблематикасына гёре авторну къаравларын англама, тилини чеберлигине агъамият берме, ону чеберлик алматларыны уystюнде иш гёрме ва олар асарларда не йимик къуллукъ күтегенни англатып бажармакъ. «Сен тюлкю бусанг, мен къуйругъуман» деген поэманды роллягъя гёре чебер ва таъсирили күйде охуп бажармакъ, асарны аты гъисапда берилген айтывну маънасына тюшюнмек, ону маънасын ачыкъ этмек; гыллагъя, макюрге байлавлу дагъыда айтывлар ва аталар сёзлерин табып бажармакъ.</p> <p>Яратывчулукъ иш: «Къалачны къалмагъалы» деген поэманды сюжетине гёре сурат этмек.</p>
	<p>Класдан тышда охув. М. Абуков. «Душман бир гылла къура».</p>	1	<p>Пайдаланмакъ учун тарыкълы материалны школаны библиотекасында, яда интернетден табып, къоллап бажармакъ. Асарланы чебер охуп, оларда гётерилген масъалагъя байлавлу лакъырлашыв юрютюп бажармакъ.</p>

	М. Абуков. «Биринчи савгъат».	3	М. Абуковну къысгъача яшав ёлуну гъакъында хабарлап; «Биринчи савгъат» деген повестни чебер ва таъсири күйде охуп ва маънасына тюшюнүп, хабарлап, асаргъа байлавлу оъз ойларын айтып, лакъырлашыв къуруп, табиаттъя байлавлу гёzelлигин гёрюп, гёzzеллигин сёз булан суратлап, гъалиги яшав булан тенглешдирип, салынгъан жаваплагъа тюз ва мекенли жаваплар берип, бир теманы айланасында язылгъан асарланы бир-бири булан аралыгъын ачыкъ этип, бугюнлерде табиатны къорув масъалагъа байлавлу гъакъында оъз ойларын айтып бажармакъ. Асарны сюжетин, композициягъа гиреген теория англавланы: завязка (асарны башланыву), кульминация (оър даражасы), развязка (ахыры) йимик ерлерин белгилеп бажармакъ.
	И.-Х. Ибрагимов. «Челтирили кагъыз».	2	И.Х. Ибрагимовны къысгъача яшав ва яратывчулукъ ёлун хабарлап, ону «Челтирили кагъыз» деген хабарны чебер ва таъсирили охуп бажармакъ. Хабарда суратланагъан ишлеге къыймат берип, игитлени хасиятлап, авторну асаргъа салынгъан идея-маънасын англаш ва ачыкъ этип бажармакъ. Охувчулар сёзүндө табулмакъ, оъзлар этеген ишлеге жаваплы болмакъ йимик аслу хасиятлары болдуруувуну уьстюндө лакъыр къуруп, яшавдан алынгъан мисаллар булан исбатлап бажармакъ. Асарда ёлугъагъан айтывлагъа ва аталар сёзлөгө агъамият бермек, оланы гёчюрюп тетрадларына алмакъ, оланы уьстюндө иш гёрмек.
	Тил оъсдюрюв. Сочинение. «Мен детдомдагъы яшлагъа нечик кёмек эттер эдим» яда буса «Авур къысмат».	1	Сочинения язма берилген темагъа байлавлу ойларын, мекенли, толу күйде грамматика къайдаларын сакълаш, язып гёрсетип бажармакъ. Сочиненияны темасына байлавлу далиллэр гелтирип, гъассиллер чыгъарып бажармакъ.

	К. Абуков. «Къартны гёзьяшлар».	2	К. Абуковну къысгъача яшав ва яратывчулукъ ёлун хабарлап бажармакъ. «Къартны гёзьяшлары» деген хабарны чебер ва таъсирли охуп бажармакъ. Хабарда суратланагъан ишлеге къыймат берип, игитлени хасиятлап, авторну асаргъа салынгъан идея-маънасын англап бажармакъ. Асарны аслу игити къарт тамазаны келпетин суратламакъ ва асаргъа баш этип салынгъан «Къартны гёзьяшлары» деген сёзлеге англатыв берип, маънасын ачыкъ этмек.
	Тил оьсдюрюв. К. Абуков. «Къартны гёзьяшлары» деген хабаргъа гёре сочинение эллементлери булангъы изложение.	1	Алынгъан гесекге план къуруп къыйын сёзлени белгилеп бажармакъ. Изложения язывда жумлаланы тюз ойлашип, ону гъар бёлюгюнү уьстюнде иш гёрюп бажармакъ; изложения язывда авторну лексика нормаларын сакълап, язма къаст этмек.
	Класдан тышда охув. К. Абуков. «Йылланы рагымусу».	1	Текст булан ишлеп бажармакъ, пайдаланмакъ учун тарыкълы материалны школаны библиотекасында, яда интернетден табып, къоллап бажармакъ. Асарланы чебер охуп, оларда гётерилген масъалагъа байлавлу лакъырлашыв юрютюп бажармакъ.

<p>А. Акъаев. «Хожатав». Адабият теориясындан. Поэманды гъакъында англав.</p>	3		<p>А. Акъаевни къысгъача яшав ва яратывчулукъ ёлуну гъакъында аслу маълуматлар берип; поэманды чебер ва таъсирили күйде охуп бажармакъ, чебер аламатланы уьстюнде иш гёрмек, оланы поэмада къуллугъун токъташдырмакъ. Асардан таба ата юртуна, ону сокъмакъларына, тавларына бакъгъан сююнно гёрюп бажармакъ, авторну оюн асардан мисаллар гелтирип ачыкъ этмек.</p> <p>Яратывчулукъ иш: Тувуп-оъсген ерлерини суратларын чыгъярып, слайд-презентация гъазир этип гелмек.</p>
<p>Ж. Керимова. «Ата юртум».</p>	2		<p>Ж. Керимованы къысгъача яшав ва яратывчулукъ ёлун хабарлап, ону «Ата юртум» деген поэманды чебер ва таъсирили күйде охуп бажармакъ.</p> <p>Шиъругъа байлавлу оъз ойларын айтып, лакъырлашыв къуруп, салынгъан соравлагъа тюз ва мекенли жаваплар берип, гётерилген масъалалагъа байлавлу оъз ойларын, далиллэр булан исбатлап гелтирип; А. Акъаевни «Хожатав» деген шиърусу булан ортакъ ерлерин табып, суратлап бажармакъ.</p> <p>Асарны анализ этивүндө чебер аламатланы уьстюнде иш гёрюп бажармакъ, оланы асарда къуллугъун англамакъ. Шиъруну гёнгюнден уйренмек.</p>
<p>Тил оъсдюров. Проект: «Ата юртум».</p>	1		<p>Айланадан жыйгъан материалны къурашдырып бажармакъ. Ону слайд-къайдада оъзбашына гёрсетип бажармакъ. Бир-бири булан къыйышып, къол узатып, гюп болуп ишлеп, дарсда алгъан билимлерин къоллап, якълап бажармакъ. Этеген ишини агъамиятын, пайдасын гёрсетип, англатып бажармакъ.</p>

	<p>Оъзюнгню тергеп къара. Тестлик иш.</p>	1	<p>ХХ-нчы асруну экинчи яртысындагъы – XXI-нчи асруну биринчи яртысындагъы къумукъ адабиятны бёлюгюне байлавлу тюз жавап берип бажармакъ; кроссворд ва гъар-бир тюрлю ишлерде актив күйде ортакъчылыкъ этмек. Гюп болуп ишлеп бажармакъ ва берилген соравлагъа байлавлу оъзбашына ойлашып мекенли толу жаваплар берип, мисаллар булан исбатлап бажармакъ.</p>
	<p>Класдан тышда охув. М. Атабаев. «Мен яшлыкъдан тоймагъянман».</p>	1	<p>Текст булан ишлеп бажармакъ, пайдаланмакъ учун тарыкълы материалны школаны библиотекасында, яда интернетден табып, къоллап бажармакъ. Асарланы чебер охуп, оларда гётерилген масъалагъа байлавлу лакъырлашыв юрютюп бажармакъ.</p>
Дагыстын халикъланы адабияттарындан	<p>О. Батырай. «Игитни гъакъында хабарлар».</p>	1	<p>О. Батырайны яшав ва яратывчулуғу ёлун хабарлап, ону «игитни гъакъында хабарлар» деген шиърусун чебер ва таъсирли күйде охуп; 19-нчу асруда язылгъан асарланы тематикасы булан тенглешдирип, оланы ортакъ ерлерин табып лакъырлашыв къурмакъ. Берилген соравлагъа мекенли ва толу күйде жаваплар берип бажармакъ.</p>
	<p>Е. Эмин. «Оғъ, бизин яшав».</p>	1	<p>Е. Эминни къысгъача яшав ва яратывчулуқ ёлу хабарлап; шиъруну чебер ва таъсирли күйде охуп бажармакъ; 19-нчу асруда язылгъан асарланы тематикасы булан тенглешдирип, оланы ортакъ ва башгъа ерлерини гъакъында оъз ойларын, даллилер гелтирип, исбатлап бажармакъ. Берилген соравлагъа мекенли ва толу күйде жаваплар берип бажармакъ.</p>

	<p>Э. Капиев. «Йыр».</p>	2	<p>Э. Капиевни яшав ва яратывчулукъ ёлун хабарлап, ону «Йыр» деген хабарында суратланагъан гъалланы тоз гёзген гечирип; ойтген асруну яшав къыйынлыкъларын сураттайгъан кюйлерине агъамият берип, тарих англавлагъа эс болмакъ; аслу идея-маңнасына тюшүнүп, ону чечивде, оғыар Э. Капиев негер «Йыр» деп къойгъанына гъакында хабарлап лакъырлашыв къурмакъ.</p>
	<p>Р. Гъамзатов. «Турналар», «Вера Васильевна».</p>	2	<p>Р. Гъамзатовны къысгъача яшав ва яратывчулугъуну гъакында къысгъа маңлуматлар берип; шиъруларын чебер ва таъсири күйде охуп бажармакъ, тематика-идеясын токъташдырып, соравлагъа мекенли, толу жаваплар берип бажармакъ. Асарны аслу маңнасын токъташдырмакъ, «Турналар» деген шиъруну дюнья оылчевде белгилисин англатмакъ; «Вера Васильевна» деген шиърусунда дослукъну, адам арада татывлукъ йимик гъислеге тюшүнмек, о гъакъда лакъырлашывда ортакъчылыкъ этмек, оыз ойларын, асардан далиллэр гелтирип айтып бажармакъ.</p>
	<p>Класдан тышда охув. Ш. Алишева. «Бийиимен».</p>	1	<p>Текст булан ишлеп бажармакъ, пайдаланмакъ учун тарыкълы материалны школаны библиотекасында, яда интернетден табып, къоллап бажармакъ. Асарланы чебер охуп, оларда гётерилген масъалагъа байлавлу лакъырлашыв юрютүп бажармакъ.</p>
	<p>Оъзюнгню тергеп къара. Тестлик иш.</p>	1	<p>Халкъ авуз яратывчулугъу бёлюкге байлавлу соравлагъа толу жавап берип бажармакъ; кроссворд ва гъар-бир түрлю ишлерде актив күйде ортакъчылыкъ этмек. Гюп болуп ишлеп бажармакъ ва берилген соравлагъа байлавлу оъзбашына ойлашып мекенли толу жаваплар гъазир этип ва якълап бажармакъ.</p>

	Гъасиллер чыгъарыв. Гечилген материалны такрарлав.	2	Йылны узагъында программада алынгъан билимлерин къурашдырып, гечилип гетген асарланы жураларын токъташдырып бажармакъ. Гечилген асарланы атларын ва авторларын, асарны темасын ва идеясын, гечилип гетген асарлар лириканы къайсы бёлюгюне гирегенин, асарлагъа байлавлу теория англавланы билмек.
--	--	---	--

7 КЛАС (68 сағыт)

Текстлени уйренивге – 52 сағыт

Тил оьсдюрювге – 10 сағыт.

Класдан тышда охумакъ учун таклиф этилеген китапланы гъакъында лакъырлашывгъа – 6 сағыт.

Бёлюк*	Темаланы къысгъача хабары	C.	Материалны уйренивде алынагъан билимлер
Гиришин	Англатыв дарс.	1	Маданиятда инче саниятны, адабиятны ва фольклорну ерин, ёргүүн англамакъ. Чебер асарланы инсанны яшавунда къуллугъун, ондан таба таза къылыкълы, оър хасиятлы, гъакъыллы, тарбиялав болувунда ону уллу агъамиятын англамакъ. Адабият – инчесаниятны бир бёлюгю экенин ва адамны яшавунда ону къллугъун белгилеп бажармакъ.
Халкъ авуз яратывчулугу	«Айгъазини йыры». Адабият теориясындан. Эпос йырлар.	3	Халкъ авуз яратывчулугъуну асарларыны арасында къылыкъ-намэни оър даражасында яратылгъан «Айгъазани йырыны» къумукъ халкъны тарихин, адатларын, яшавун-турушун ахтарывда айрыча агъамиятын англамакъ. Йырны чебер, къурч ва таъсири күйде охуп бажармакъ. Асарны аслу идея-маънасын чечивде, хас белгилерин айрып, чебер аламатланы уystонде иш гёрюп, оъз къаравларынн гёрсетип бажармакъ. Яратывчулукъ иш: Айгъазини хасиятын келпетлевде синквейн иш оътгермек.
	Тил оьсдюрюв. Сочинение. «Айгъазини йырында ананы келпети».	1	Сочинение язма берилген темагъа байлавлу ойларын, мекенли ва толу күйде, грамматика къайдаларын сакълап, язып бажармакъ. Сочиненияны темасына байлавлу далиллэр, асардан мисаллар гелтирип исбатлап, гъасиллэр чыгъарып бажармакъ.

	«Абдулланы йыры».	2	<p>Халкъ авуз яратывчулугъуну асарларыны арасында оыр даражасында яратылгъан «Абдулланы йырын» къумукъ халкъны тарихин, адатларын, яшав-турушун ахтарывда айрыча ағыамият берегенин англамакъ. Экиде йырны ортакъ ва айры ерлерин табып лакъырлашыв къурмакъ. Йырны чебер, къурч ва таъсирили күйде охуп бажармакъ.</p> <p>Асарны аслу идея-маңнасын чечивде, хас белгилерин айрып, чебер аламатланы уьстюнде иш гёрюп, оыз къаравларынн гёрсетип бажармакъ.</p> <p>Яратывчулукъ иш: Абдулланы хасиятын келпетлевде синквейн иш оytгерив.</p> <p>«Абдулланы йырындан» бир гесегин гёнгюндөн уйренимек.</p>
	Класдан тышда охув. «Элдарушну йыры».	1	<p>Текст булан ишлеп бажармакъ, пайдаланмакъ учун тарыкълы материалны школаны библиотекасында, яда интернетден табып, къоллап, асарны чебер охуп, оларда гётерилген масъалагъа байлавлу лакъырлашыв юрютюп бажармакъ.</p>
	Къанна къазакъ йырлар. Ойлу йырлар.	3	<p>Къанна къазакъ йырлары чебер ва таъсирили күйде охуп бажармакъ. Оланы терен маңнасын, тарихини сынавун, азиз умутларын, тарбия-къылыкъ булан байлавлу ойларын аян этип бажармакъ. Къазакъ йырлары чечивде чебер аламатланы уьстюнде иш гёрюп бажармакъ.</p>
	Мифлени гъакъында англав. «Къылыш ургъан», «Эмен терек».	2	<p>Мифлени ёммакълардан башгъалыгъын, оланы алдынгъы адамлар булан тыгъыс байлавлугъун, олагъа инанывлугъун англамакъ. Мифлени чебер ва таъсирили күйде охуп, къужурлу күйде хабарлап бажармакъ, терен маңнасына тюшюнмек.</p>
	Легенда. «Таш улан».	2	<p>Легендаланы фольклорну башгъа жанрлары булан тенглешдирип, башгъалыкъларын токъташдырмакъ. «Таш улан» деген легенданы чебер ва таъсирили күйде охуп бажармакъ.</p> <p>Адамлары яшавунда легендаланы ағыамиятын англамакъ, игитлени хасиятларын суратлап бажармакъ, олагъа багъа беривде, оыз ойларын даллилер гелтирип айттып бажармакъ.</p> <p>Асаргъа байлавлу соравлагъа жавап берип бажармакъ.</p>

			Таш уланны келпетин хасиятлавда синквейн иш ойтгермек..
	Тил оъсдюрюв. Сочинение. «Таш уланны келпети».	1	Сочинения язма берилген темагъа байлавлу ойларын, мекенли, толу күйде грамматика къайдаларын сакълап, язып бажармакъ. Сочиненияны темасына байлавлу далиллэр гелтирип, гъасиллэр чыгъярып бажармакъ.
	Оъзюбюзню тергейик. Тестлик иш.	1	Халкъ авуз яратывчулугъу бёлюкге байлавлу соравлагъа толу жавап берип бажармакъ; кроссворд ва гъар-бир тюрлю ишлерде актив күйде ортакъчылыкъ этмек. Гюп болуп ишлеп бажармакъ ва берилген соравлагъа байлавлу оъзбашына ойлашып, мекенли толу жаваплар гъазир этип ва якълап бажармакъ.
XIX-нчы асрдуну экинчи яртысындагы за XX-нчы асрдуну биринни яртысындагы адабият	Й. Къазакъ. «Гетгенибиз гёкша марал гюз эди», «Не билейим юз дынкъы бар ханланы», «Гюемен, вая, дослар, гюемен». Адабият теориясындан. Эсгилегенген сөзлер.	3	Й. Къазакъны яшаву булан ону яратывчулугъуну тыгъыс байлавун, шиъруларында гётереген масъалалагъа шаирни янашыувун; асарланы тематикасын, аслу маънасын, тарих булан байлавун англамакъ. Й. Къазакъны берилген асарларын чебер ва таъсирли күйде охуп, асарларда гётерилген масъалалагъа гёре оъз ойларын айтып бажармакъ. Асарлагъа байлавлу толу ва мекенли жаваплар берип бажармакъ. Асарланы тематикасына, проблематикасына гёре авторну къаравларын англама, тилини чеберлигине ағыамият берме, ону чеберлик алматларыны уьстюнде иш гёрге ва олар асарларда не йимик къуллукъ күтегенни англатып бажармакъ.
	Къ. Жамалутдин. «Оълюп тирелген кююм».	2	Къ. Жамалутдинни яшав ва яратывчулукъ ёлун хабарлап, ону асарыны аслу тематикасын белгилеп бажармакъ. «Оълюп тирилген кююм» деген поэмасын чебер, таъсирли ва чебер күйде охуп, сатира жанрны белгилерин англатып бажармакъ. Поэманды тематикасына, проблематикасына гёре авторну къаравларын англама, тилини чеберлигине ағыамият берме, ону чеберлик алматларыны уьстюнде иш гёрге ва асарларда автор оланы не мурад булан къолагъанын англатып бажармакъ.
	А. Акаев. «Къылышъ китап».	2	А. Акаевни яшав ва яратывчулукъ ёлу гъакъында хабарлап, ону асарыны башгъа авторланы асарларындан башгъа

		язылгъанлыгъын, ону аслу тематикасын ва проблематикасын токъташдырып бажармакъ. «Кылыш китапны» чебер ва таъсирли күйде охуп, онда гётерилген кылышкъ темалагъа байлавлу лакъырлашыв къуруп, оъз ойларын далиллэр гелтирип исбатлап бажармакъ. «Яхши ва яман кылышкълы хасиятлы адамлар» деген темагъа гёре лакъырлашыв къуруп, яшавдан уылгюлер гелтирип бажармакъ. А. Акаевни кылышкъ китабында гётерилген масъалаланы гъакъында бугюнгю яшав гъал булан тенглещидирип, агъамиятлыгъын гёрсетип бажармакъ. Темагъа гёре айтывлар ва аталар сёзлерин табып, оланы маънасын ачыкъ этмек.
3. Батырмурзаев. «Тангчолпан», «Кериван гетди».	2	3. Батырмурзаевни яшав ва яратывчуулукъ ёлуну гъакъында аслу маълуматланы хабарлап бажармакъ. Ону тарихибизде этген уллу уылгюлю ишлерини гъакъында билмек. Шиъруланы чебер ва таъсирли күйде охуп бажармакъ, оланы тематекасын ва проблематикасына гёре авторну къаравларына тюз тюшюнмек, чеберлик аламатларыны уystонде иш гёrmек ва олар асарда не йимик къуллукъ күтегенин англатып, шиъруланы оылчев ва къурулуш янын чечип; къыйын сёзлени табып, иш гёрюп, асарлагъа байлавлу оъз ойларыгъызын айтып, оланы даллилдер булан исбатлап бажармакъ.
А. Салаватов. «Къарада». Адабият теорисындан. Драма. Диалог.	3	А. Салаватовну яшав ва яратывчуулукъ ёлуну гъакъындан къысгъа маълуматлар берип, «Къарада» пьесаны чебер, таъсирли ва роолягъа гёре охуп бажармакъ. Асарда суратланагъан агъвалатлагъа байлавлу оъз ойларын айтып, даллилдер булан исбатлап, ийтлени хасиятлап, олагъа багъа берип бажармакъ; пьесада авторну къаравларын англама, тилини чеберлигине агъамият берип, ону асарда күтеген къуллугъун токъташдырып бажармакъ. Адабият теориясындан драма жанрны башгъя адабият жанрлардан не йимик башгъалыкълары барны англамакъ, асарны фольклор булан сыкъ байлавлугъун гъис этмек, «Къарада» ёммакъ булан ортакъ ерлерин тапмакъ ва аслу идея-маънасына

			тюшюнмек. Пъесагъа байлавлу инсценировка къуруп, план тизип, соравлагъа мекенли ва тындырыкълы күйде жаваплар бермеге, оъзбашына охума берилген асарлардагъы бирикген сёз тагымланы, англамагъа четим сёзлени маънасын чечивде сёзлюқден, интернет ресурслардан пайдаланып бажармакъ.
	Оъзюбюзниу тергейик. Тестлик иш.	1	Гечилип гетген материалгъа байлавлу алгъан билимлени къурашдырып, берилген соравлагъа мекенли ва толу күйде жаваплар берип ва оъзбашына ишлеп бажармакъ. Берилген текстге гёре аслу идея-маънасын ачыкъ этип, авторну къаравларын гёрсетип, оланы асардагъы къуллугъун токъташдырып, чеберлик аламатланы уьстюнде иш гёрюп бажармакъ.
	А. Сулейманов. «Уллубий Буйнакскийге багъышлана».	2	А. Сулеймановну яшав ва яратывчуулукъ ёлуну гъакъында хабарлап, ону «Уллубий Буйнакскийге багъышлана» деген шиърусун чебер ва таъсири күйде охуп, шиъруну идея-маънасын токъташдырып, къумукъланы белгили, къагърулу уланы У. Буйнакскийни этген ишлерини ва къуллугъуна гъакъында асардан далиллэр гелтирип, исбатлап айтып бажармакъ, игит Уллубийни къоччакъ ишерине айлавлу оъз ойларын эркин күйде айтып бажармакъ, асардан чебер аламатланы табып, оланы уьстюнде иш гёrmек, къыйын сёзлени маънарын сёзлюклерден табып, ачыкъ этмек, игитлөгө, къоччакълы уланлагъа байлавлу айтывлар ва аталар сёзлерин тапмакъ, оланы маъналарын ачыкъ этип бажармакъ.
	Тил оъсдиюров. Проект: «Къумукъланы белгили ярыкъландырывчулары».	1	Айланадан жыйгъан материалны къурашдырып, ону слайд-къайдада оъзбашына гёрсетип бажармакъ. Бир-бири булан къыйшып, къол узатып, гюп болуп ишлеп бажармакъ. Дарсда алгъан билимлерин къоллап, якълап бажармакъ. Этген ишини агъамиятын, пайдасын гёрсетип, англатып бажармакъ.
	Аткъай. «Мени халкъым», «Къайырхан булакъ», «Ачув – сайда, рагъму теренде».	2	Аткъайны яшав ва яратывчуулукъ ёлун хабарлап, шиъруларыны аслу тематикасын белгилеп бажармакъ. Шиъруланы чебер, таъсирили ва чебер күйде охуп бажармакъ. Поэманды тематикасына,

			проблематикасына гёре авторну къаравларын англама, тилини чеберлигине ағамият берме, ону чеберлик алматларыны уьстюнде иш гёрме ва асарларда автор оланы не мурад булан къолагъанын англатып бажармакъ. «Ачув сайда-рагъму теренде» деген айтывну маңнасына ағамият берип, о гъакъда лакъырлашыв къуруп, яшавда болгъан ағвалатлар булан байлап, оyz ойларын айтып бажармакъ.
	М. Ягъияев. «Топуракъ сёйлей».	3	M. Ягъияевни яшав ва яратывчулуқ ёлуну гъакъында къысгъача хабарлап, ону «Топуракъ сёйлей» деген асарын чебер ва таъсири охуп бажармакъ, ону сюжет ёлун композициясыны хас янларын токъташдырып, асарны башы суратланагъан ағвалатланы, къызгъан ерин, ахыры йимик теория англавланы башгъалыкъларын айырып бажармакъ; асарны савлай, айырып алыш ва толу күйде хабарлап, баш ва экинчи даражалы игитлени айырып, авуздан яда язып хасиятлап, асарны темасына оyz ойларын айтып, даллилер гелтирип гертилеп, танкъыт лакъыр юрютюп, асарны атыны ич маңнасы булан не йимик байлавлугъу барын токъташдырып бажармакъ. Оъзбашына охума берилген гесекден бирикген сёзтагъымланы, англамагъа четим тиеген сёзлени маңнасын чечивде сёзлюкден, интернет ресурслардан пайдаланып бажармакъ.
	М. Атабаев. «Урлангъан ажжал».	2	M. Атабаевни яшав ва яратывчулуқ ёлуну гъакъында аслу янларын хабарлап, ону «Урлангъан ажжал» деген поэмасын чебер ва таъсири күйде охуп бажармакъ. Асарны маңнасына тюз тюшюнюп, онда суратланагъан ишлеге байлавлу «Дав адамгъа не йимик зарал гелтире» – деген теманы айланысында авторну аслу асаргъя салгъан идея-маңнасын чечип бажармакъ. Асарны тематикасына байлавлу язылгъан асарлар булан тенглешдирип, оланы ортакъ ва айры ерлерини гъакъында лакъырлашыв къуруп бажармакъ. Поэманды бир гесегин инсценировка этмек
	Класдан тышда охув. А. Сулейманов. «Давда той».	1	Текст булан ишлеп бажармакъ, пайдаланмакъ учун тарыкълы материалны школаны библиотекасында, яда

			интернетден табып, алып, къоллап бажармакъ. Асарланы чебер охуп, оларда гётерилген масъалагъа байлавлу лакъырлашыв юрютюп бажармакъ.
	Тил оъсдюров. Сочинение – эссе. «Давну агъы».	1	Сочинения язма берилген темагъа байлавлу ойларын, мекенли, толу күйде грамматика къайдаларын сакълап, язып гёрсетип бажармакъ. Сочиненияны темасына байлавлу далиллэр гелтирип, гъасиллер чыгъарып бажармакъ.
	Б. Атаев. «Шавхалны гиччи уланы». Адабият теориясындан. Романны гъакында англав.	3	<p>Б. Атаевни яшав ва яратывчулукъ ёлуну гъакында къысгъача маълуматлар берип, дагъыстан язывчуланы арасында ол ким гъисапда белгили экенни хабарлап; асарны идея-маънасына тюз тюшюнюп, онда суратланагъан агъвалатлагъа ва ортакъчылыкъ этеген игитлеге багъа берип, оланы ишлерини гъакында хабарлап бажармакъ.</p> <p>Асарны чебер ва таъсири охуп; ону сюжет ёлун композициясыны хас янларын токъташдырып, асарны башы суратланагъан агъвалатланы, къызғъан ерин, ахыры йимик теория англавланы башгъалыкъларын айрып бажармакъ; асарны савлай, айрып алып ва толу күйде хабарлап, баш ва экинчи даражалы игитлени айрып, авуздан яда язып хасиятлап, асарны темасына оъз ойларын айтып, даллилер гелтирип гертилеп, танкъыт лакъыр юрютюп, асарны атыны ич маънасы булан не йимик байлавлугъу барын токъташдырып бажармакъ.</p> <p>Оъзбашына охума берилген гесекден бирикген сёзтагъымланы, англамагъа четим тиеген сёзлени маънасын чечивде сёзлюкден, интернет ресурслардан пайдаланып бажармакъ.</p>
	Тил оъсдюров: Проект: «Къумукъланы белгили уланы Таргъулу Солтанмут».	1	Айланадан жыйгъан материалны къурашдырып, ону слайд-къайдада оъзбашына гёрсетип бажармакъ. Бир-бiri булан къыйышып, къол узатып, гюп болуп ишлеп бажармакъ. Дарсда алгъан билимлерин къоллап, якълап бажармакъ. Этген ишини агъамиятиян, пайдасын гёрсетип, англатып бажармакъ.
	К. Абуков. «Очакъда от сёнгенче».	3	К. Абуковну яшав ва яратывчулукъ ёлуну гъакында хабарлап, ону «Очакъда от сёнгенче» деген асарын чебер ва таъсири охуп, ону сюжет ёлун композициясыны

			<p>хас янларын токъташдырып, асарны башы суратланагъан агъвалатланы, къызгъан ерин, ахыры йимик теория англавланы башгъалыкъларын айырып бажармакъ; асарны савлай, айырып алыш ва толу күйде хабарлап, баш ва экинчи даражалы игитлени айырып, авуздан яда язып хасиятлап, асарны темасына оыз ойларын айтып, даллилер гелтирип гертиlep, танкъыт лакъыр юрютюп, асарны атыны ич маңнасы булан не йимик байлавлугъу барын токъташдырып бажармакъ.</p> <p>Оъзбашына охума берилген гесекден бирикген сёзтагъымланы, англамагъа четим тиеген сёзлени маңнасын чечивде сёзлюкден, интернет ресурслардан пайдаланып бажармакъ.</p>
	А. Жачаев. «Мен къумукъман», «Бёрк бар сени башынгда».	2	<p>А. Жачаевни яшав ва яратывчулукъ ёлуну гъакъында аслу маңлуматарын хабарлап, шиъруларын чебер ва таъсирили күйде охуп бажармакъ. Жачаевни шиъруларындан таба тилни де, халкъны да сыкъ байлавлугъун, тил адамгъа негер тарыгъын, о адамны яшавунда не йимик къуллукъ күтегенни гъакъында лакъырлашыв къуруп, оыз ойларын даллилер гелтирип исбатлап бажармакъ. Шиъруланы чеберлик аламатларыны уьстюнде иш гёрюп, олар асарда не йимик къуллукъ күтегенни англатып, шиъруланы ойчев янын чечип бажармакъ.</p>
	Класдан тышда охув. А.Жачаев. «Ана тил – алтын ачгъыч».	1	<p>Текст булан ишлеп бажармакъ, пайдаланмакъ учун тарыкълы материалны школаны библиотекасында, яда интернетден табып, алыш, къоллап бажармакъ. Асарланы чебер охуп, оларда гётерилген масъалагъа байлавлу лакъырлашыв юрютюп бажармакъ.</p>
	Тил оъсдюрюв. Проект: «Къумукъ тилим – жавгъар тил».	1	<p>Айланадан жыйгъан материалны къурашдырып бажармакъ. Ону слайд-къайдада оъзбашына гёrsетип бажармакъ. Бир-бири булан къыйышып, къол узатып, гюп болуп ишлеп бажармакъ. Дарсда алгъан билимлерин къоллап, якълап бажармакъ. Этген ишини агъамиятын, пайдасын гёrsетип, англатып бажармакъ.</p>
	Оъзюбюзню тергейик. Тестлик иш.	1	<p>XX-нчы асрнуну экинчи яртысындагъы ва -XXI-нчи асруларындагъы къумукъ адабиятны бёлгюоне байлавлу тергев иш ойтгерив. Асарлагъа байлавлу кроссворд</p>

			ишлер, викторина оюнлар, кластерлер, синквейн оытгерив, гюп болуп ишлең бажармакъ.
	Р. Гъамзатов. «Къурдашлыкъ гъакъда ёммакъ».	1	Р. Гъамзатовну яшав ва яратывчулугъуну гъакъында хабарлап, ону шиърусун чебер ва таъсирили күйде охуп бажармакъ. Шиъруда гётерилген темагъа байлавлу айтывлар ва аталар сёзлерин табып, оланы маңнасын ачып этип; адамны яшавунда къурдашлыкъны агъамиятыны гъакъында лакъырлашыв къуруп, оғъар байлавлу эркин күйде оъз ойларын айттып бажармакъ.
	А. Сайдов. «Бизге къонакъ болугъуз».	2	А. Сайдовну яшав ва яратывчулукъ ёлун хабарлап бажармакъ, ону шиърусун чебер ва таъсирили охуп, шиъруда гётерилген темагъа байлавлу айтывлар ва аталар сёзлерин табып, оланы уьстюнде иш гёрюп бажармакъ. Шиъруда автор дагъыстанны халкъларыны арасында къонакълыкъгъа береген бағасыны гъакъында суратланагъан ерлерин табып, лакъырлашыв къуруп бажармакъ, о гъакъда уллурдан эшитгенин, оъз ойларын эркин күйде далиллэр гелтирип айттып бажармакъ.
	Кадрия. «Ананы оылюмю».	2	Кадрияны яшав ва яратывчулугъун хабарлап, «Ананы оылюмю» деген поэмасын чебер ва таъсирили күйде охуп бажармакъ. Асарны маңнасына тюз тюшюнүп, онда суратланагъан ишлеге байлавлу «Адамны яшавунда ана не йимик уллу роль ойнай « – деген теманы айланысында авторну аслу асаргъа салгъан идея-маңнасын чечип бажармакъ. Асарны тематикасына байлавлу язылгъан асарлар булан тенглешдирип, оланы ортакъ ва айры ерлерини гъакъында лакъырлашыв къуруп бажармакъ. Асарны чеберлик аламатланы уьстюнде иш гёрюп, олар асарда не йимик къуллукъ күтегенни англатып, поэманды оылчев ва янын чечип бажармакъ. Ананы келлетьине байлавлу айтывлар ва аталар сёзлерин табып, язып гелмек.
	Класдан тышда охув. Ж.Керимова. «Къурчакъ ойнамайгъан къызы».	2	Текст булан ишлең бажармакъ, пайдаланмакъ учун тарыкълы материалны школаны библиотекасында, яда интернетден табып, къоллап бажармакъ. Асарланы чебер охуп, оларда гётерилген

			масъалагъа байлавлу лакъырлашыв юрюютп бажармакъ.
Р. Рашитов. «Адамгъа макътав».	1	P. Rashitovnu къысгъача яшав ёлун хабарлап, шиърусун чебер ва таъсирили күйде охуп бажармакъ. Шиъруну аслу темасын ачыкъ этип, огъар байлавлу оъз ойларын айтып, далиллэр гелтирип, исбатлап бажармакъ.	
Къ. Мазаев. «Периште».	2	Къ. Mazaevni яшав ва яратывчлукъ ёлун къысгъача хабарлап, ону «Периште» деген асарын чебер ва таъсирили охуп бажармакъ, ону аслу маънасына тюшюнют, асарда суратланагъан гъаллагъа эркин күйде оъз ойларын айтып, яшавдан далиллэр гелтирип бажармакъ.	
Класдан тышда охув. Б. Магъаматов. «Атама кагъыз».	1	Текст булан ишлеп бажармакъ, пайдаланмакъ учун тарыкълы материалны школаны библиотекасында, яда интернетден табып, къоллап бажармакъ. Асарланы чебер охуп, оларда гётерилген масъалагъа байлавлу лакъырлашыв юрюютп бажармакъ.	
Гъасиллер чыгъарыв. Гечилген материалны тақрарлав.	2	Йылны узагъында программада алынгъан билимлерин къурашдырып бажармакъ. Адабият жанрларын айырып билмек. Берилген соравлагъа толу ва мекенли жавапар берип бажармакъ. Гечилген асарланы атларын ва авторларын, асарны темасын ва идеясын, гечилип гетген асарланы жанр башгъалыкъларын айырып, олагъа байлавлу теория англавланы билмек.	

8клас
(68 сағат)

Текстлени уйренивге – 50 сағат.

Тил оғындыруға – 10 сағат.

Класдан тышда охумакъ учун таклиф этилеген китапланы гъакъында лакъырлашывгъа – 8 сағат.

Бёлжүк *	Темаланы къысгъача хабары	C.	Материалны уйренивде алынағын билимлер
XIII-нчи –XIX-нчу асрулардагы адабиятдан	<p>Гиришив дарс. Орта юз йыллардагы адабиятдан (XV-нчи XIX-нчу асруну биринчи яртысы).</p>	2	Орта юз йылларда оымор сюрген шаирлени яратывчулугъуну оысюв ёлларын, темаларын, оланы башгъалықъларын, шо девюрню ахтарған белгили алимлени, къумукъ адабияттъа берген багъасын; адабиятны янгы девюрню аламатларын сураттайгъан къайдаларын; оымор сюрген шаирлерин яшав-гъалын къысгъача обзор ва толу къайдада тийишли маълуматлар берип, яратывчулугъуну аслу тема ва жанр якъдан башгъалықъларын токъташдырып бажармакъ.
	<p>Янгы девюрню адабияты (XIX-нчу асруну экинчи яртысы ва XX-нчы асруну биричи яртысы).</p>	3	XIX-нчу асруну экинчи яртысындагы ва XX-нчы асруну башында оымор сюрген шаирлени яратывчулугъуну оысюв ёлларын, темаларын, оланы башгъалықъларын, шо девюрню ахтарған белгили алимлени, къумукъ адабияттъа берген багъасын; адабиятны янгы девюрню аламатларын сураттайгъан къайдаларын; оымор сюрген шаирлерин яшав-гъалын къысгъача обзор ва толу къайдада тийишли маълуматлар берип, яратывчулугъуну аслу тема ва жанр якъдан башгъалықъларын токъташдырып бажармакъ.
	<p>Й.Къазакъ. «Мен Къазакъман, Къазакъман» «Насип», Магъаммат-апенди Османовгъа кагъыз, «Хасай бийни оълюмюне багъышлангъан марсия».</p>	3	Й. Къазакъны яшаву булан ону яратывчулугъуну тыгъыс байлавун, шиъруларында гётереген масъалалагъа шаирни янашывун; асарланы тематикасын, аслу маънасын, тарих булан байлавун англатып бажармакъ. Й. Къазакъны берилген асарларын чебер ва таъсирили күйде охуп, асарларда гётерилген масъалалагъа гёре оыз ойларын айттып бажармакъ. Асарлагъа байлавлу толу ва мекенли жаваплар берип, оланы тематикасына, проблематикасына гёре авторну къаравларын англама, тилини чеберлигине ағьамият берме, ону чеберлик алматларыны уystюнде иш гёрме ва олар асарларда не йимик къуллукъ күтегенни англамакъ. Оланы бирлерини ритмикасы

		неге чалт, къурч, бирлериники буса аста, сабур экенин; шиъруну оылчевюне, къапиялашывуна агъамият бермек.
Класдан тышда иш: Р. Фатуев «Йырчы Къазакъ».	1	Текст булан ишлеп бажармакъ, пайдаланмакъ учун тарыкълы материалны школаны библиотекасында, яда интернетден табып, къоллап бажармакъ. Асарланы чебер охуп, оларда гётерилген масъалагъа байлавлу лакъырлашыв юрютүп бажармакъ.
М.-Э. Османов. «Шавхалны къаласы».	2	М.-А. Османовну яшаву ва яратывчлугъу гъакъында хабарлап, ону «Шавхалны къаласы» деген шиърусун чебер ва таъсирили күйде охуп, шиъруну маънасын ачма кёмек этеген тарихи англавланы ахтарып, Шавхалны халкъында этген зулмуларын ачыкъ этип айттып, ону маъна-якъдан чечип; асарны журасы, аслу маънасы, ритм, къапия, чебер аламатларыны уьстюнде иш гёрюп бажармакъ.
Д. Магъамматов. «Дагъыстан атлы полкну йыры».	1	Д. Магъамматовну яшаву ва яратывчлугъу гъакъында хабарлап, ону «Дагъыстан атлы полкну йыры» деген шиърусун чебер ва таъсирили күйде охуп, шиъруну маънасына тюшюнүп, ону маъна-якъдан чечип, асарны журасы, аслу маънасы, ритм, къапия, чебер аламатларыны уьстюнде иш гёрюп бажармакъ.
Тил оьсдюрюв. Оъзюнгю терге. Гечилген материалгъа байлавлу кроссворд иш.	1	XIX-нчи асруну экинчи яртысы ва XX-нчы асруну башындагъы асруларындагъы къумукъ адабиятны бёллюгюне байлавлу тергев иш оътгерив. Асарлагъа байлавлу кроссворд ишлер, викторина оюнлар, кластерлер, синквейн оътгерив, гюп болуп ишлеп бажармакъ.
Къ. Мирза. «Хангъа жавап».	2	Шайр Къ. Мирзаны къысгъача яшав ва яратывчулукъ ёлун хабарлап, ону «Хангъа жавап» деген шиърусун чебер ва таъсирили күйде охуп бажармакъ. Шиъруну философия маънасына тюшюнүп, ханны халкъында этген зулмуларын ачыкъ этип айттып бажармакъ. Ону маъна-якъдан чечип бажармакъ (асарны журасы, аслу маънасы, ритм, къапия, чебер аламатларыны уьстюнде ишлемек. Къ. Мирза шиърусун дагъыстан шаирлени яратывчулугъу булан тенглешдирип, оланы ортакъ ва башгъа ерлерин токъташдырмакъ, олардан таба оътюп гетген девюрню кемчиликлерине тоз тюшюнмек.
Е. Эмин. «Огъ, бизин яшавубуз».	1	Шайр Е. Эминни къысгъача яшав ва

		яратывчулукъ ёлун хабарлап, ону «Огъ, бизин яшавубуз» деген шиърусун чебер ва таъсирли күйде охуп, шиъруну философия маънасына тюшюнүп, ону аслу темасын ачыкъ этип, ханны халкъгъа этген зулмуларын ачыкъ этип айтып бажармакъ. Ону маъна-якъдан чечип бажармакъ (асарны журасы, аслу маънасы, ритм, къапия, чебер аламатларыны уьстюнде ишлемек. Е. Эминни шиърусун дагъыстан шаирлени яратывчулугъу булан енглешдирип, оланы ортакъ ва башгъа ерлерин токъташдырмакъ, олардан таба оътиоп гетген девюрню кемчиликлерин тюз англаш ва тюшюнүп бажармакъ.
М. Агъмат. «Яш гюбечилени йыры».	1	Шаир М. Агъматны къысгъача яшав ва яратывчулукъ ёлун хабарлап, ону «Яш гюбечилени йыры» деген шиърусун чебер ва таъсирли күйде охуп, шиъруну аслу темасын ачыкъ этип, ону маъна-якъдан чечип бажармакъ, асарны журасы, аслу маънасы, ритм, къапия, чебер аламатларыны уьстюнде ишлемек. М. Агъматны шиърусун дагъыстан шаирлени яратывчулугъу булан енглешдирип, оланы ортакъ ва башгъа ерлерин токъташдырмакъ.
А. Инхолу «Акъ гире».	1	Шаир Инхолу Гъажини къысгъача яшав ва яратывчулукъ ёлун хабарлап, ону «Акъ гире» деген шиърусун чебер ва таъсирли күйде охуп бажармакъ. Шиъруну философия маънасына тюшюнүп, ханны халкъгъа этген зулмуларын ачыкъ этип айтып бажармакъ. Ону маъна-якъдан чечмек, асарны журасы, аслу маънасы, ритм, къапия, чебер аламатларыны уьстюнде ишлемек. А. Инхолуну шиърусун дагъыстан шаирлени яратывчулугъу булан енглешдирип, оланы ортакъ ва башгъа ерлерин токъташдырмакъ, олардан таба оътиоп гетген девюрню кемчиликлерин тюз англамакъ, эркин күйде оъзлени ойларын айтып, оъзлени оюн гертилемек учун асарлардан цитаталар гелтирип, гъасиллер чыгъарып, асарны темасын, идеясын, авторну къаравларын гёрсетип бажармакъ.
Класдан тышда иш. Н. Ханмурзаев. «Дагъыстан нелер гёрдю».	1	Текст булан ишлеп бажармакъ, пайдаланмакъ учун тарыкълы материалны школаны библиотекасында, яда интернетден табып, къоллап, асарланы чебер охуп, оларда гётерилиген масъалагъа байлавлу

		лакъырлашыв юрютюп бажармакъ.
Тергев иш. Тестлик иш.	1	XIX-нчу асруну экинчи яртысы ва XX-нчы асруну башындағы асруланы къумукъ адабиятны бёлюгюне байлавлу тергев иш оytгерив. Асарлагъа байлавлу кроссворд ишлер, викторина оюнлар, кластерлер, синквейн оytгерив, гюп болуп ишлең бажармакъ.
А. Акаев. «Яшлагъа насыгъат тюрк».	2	А. Акаевни яшав ва яратывчлукъ ёлун хабарлап, асарны чебер ва таъсирли охуп, онда автор гётерген маъалалагъа тюз тюшюнмек, ойр инсан хасиятлары суратлав булан айтылагъан ишлеге багъя берип бажармакъ, ону идея маънасын ачыкъ этивде, тарихи англавлагъа тюшюнмек шиъруда гётерилген масъалалагъа байлавлу яшавдан далиллар гелтирип бажармакъ, гъалиги яшав булан тенглешдирип, эркин күйде оyzлени ойларын айтып, оyzлени оюн гертилемек учун асарлардан цитаталар гелтирип, гъасиллер чыгъарып, асарны темасын, идеясын, авторну къаравларын гёрсетип бажармакъ.
Класдан тышда охув. А. Акаев. «Манайгъа жавап».	1	Текст булан ишлең бажармакъ, пайдаланмакъ учун тарыкълы материалны школаны библиотекасында, яда интернетден табып, къоллап бажармакъ. Асарланы чебер охуп, оларда гётерилген масъалалагъа байлавлу лакъырлашыв юрютюп бажармакъ.
М. Алибеков. «Байрам тойда гъалиги яшланы йыбанагъан күйлери».	2	М. Алибековны яшав ва яратывчлукъ ёлуну гъакъында къысгъача хабарлап, шиъруну тийишли күйде чебер ва таъсирли охуп, онда гётерилген масъалалагъа байлавлу оyz ойларын айтып, яшавдан далиллар гелтирип эркин күйде оyzлени ойларын айттып, оyzлени оюн гертилемек учун асарлардан цитаталар гелтирип, гъасиллер чыгъарып, исбатлап, асарны темасын, идеясын, авторну къаравларын гёрсетип бажармакъ, шиъруну оylчевюню, къапиялашынуу агъамиятын англатып бажармакъ.
Развитие речи. Мультимедийный проект: «Къумукъ халкъыны милли гийими ва адатлары».	1	Айланадан жыйгъан материалны къурашдырып бажармакъ. Ону слайд-къайдада оyzбашына гёрсетип бажармакъ. Бир-бири булан къыйышып, къол узатып, гюп болуп ишлең бажармакъ. Дарсда алгъан билимлерин къоллап, якълап бажармакъ. Этеген ишини агъамиятын, пайдасын гёрсетип, англатып бажармакъ.

	Класдан тышда охув. Б. Магъамматов. «Къумукъын къумукъыгъа чечген сыры».	1	Текст булан ишлеп бажармакъ, пайдаланмакъ учун тарыкълы материалны школаны библиотекасында, яда интернетден табып, къоллап бажармакъ. Асарланы чебер охуп, оларда гётерилген масъалагъа байлавлу лакъырлашыв юрютюп бажармакъ.
	М. Чаринов. «Эркинлик».	1	Шаир М. Чариновны къысгъача яшав ва яратывчулукъ ёлун хабарлап, ону «Эркинлик» деген шиърусун чебер ва таъсири күйде охуп бажармакъ. Шиъруну философия маънасына тюшюнют, ону аслу темасын ачыкъ этип, ханны халкъыгъа этген зулмуларын ачыкъ этип айтып бажармакъ. Ону маъна-якъдан чечип бажармакъ (асарны журасы, аслу маънасы, ритм, къапия, чебер аламатларыны уьстюнде ишлемек. М. Чаринов шиърусун дагъыстан шаирлени яратывчулугъу булан енглешдирип, оланы ортакъ ва башгъа ерлерин токъташдырмакъ, олардан таба оътиюп гетген девюрню кемчиликлерин, умутларына тюз тюшюнмек.
	Н. Батырмурзаев. «Языкъ Гъабибат».	3	Н. Батырмурзаевни яшав ва яратывчулукъ ёлун хабарлап бажармакъ. Асарда суратланагъан ишлеге девюр яшавну суратлав, шо агъвалатланы гъалиги заманны жамият яшаву булан тенглешдирип, олагъа оъз къаравларындан чыгъып, багъа берив; къумукъ адабиятны темаларын тарихи гёзден гечирип; гъасиллер чыгъырап, асарны темасын, идеясын, авторну къаравларын гёрсетип, Н. Батырмурзаевни асарларын таба гъалиги яшав булан тенглешдирип, эркин күйде оъзлени ойларын айтып, оъзлени оюн гертилемек учун асарлардан цитаталар гелтирип; асарны чебер игитлерин тенглешдирип, оланы суратлавда чебер аламатланы, тил къуралланы ерин гёрсетип; интернет ресурслардан пайдаланып, тюрлю-тюрлю проектлер, мультимедийный презентациялар къуруп, оланы якълап.
	Класдан тышда охув. Н. Батырмурзаев. «Гъарун булан Зубайдат».	1	Текст булан ишлеп бажармакъ, пайдаланмакъ учун тарыкълы материалны школаны библиотекасында, яда интернетден табып, алып, къоллап бажармакъ. Асарланы чебер охуп, оларда гётерилген масъалагъа байлавлу лакъырлашыв юрютюп бажармакъ.
	Тил оъсдюрюв. Сочинение-эссе. «Н. Батырмурзаевни	1	Сочинения язма берилген темагъа байлавлу ойларын, мекенли, толу күйде грамматика

	повестлеринде къатын-къызланы темасы».		къайдаларын сакълап, язып гёрсетип бажармакъ. Сочиненияны темасына байлавлу далиллэр гелтирип, гъасиллэр чыгъарып бажармакъ.
	Обзор. 1920 – 1945-нчи йыллардагы адабият.	3	1920–1945-нчи йыллардагы адабият оымор сюрген шаирлени яратывчулугъуну оысюв ёлларын, темаларын, оланы башгъалыкъларын, шо девюрню ахтаргъан белгили алимлени, къумукъ адабиятгъа берген бағасын; адабиятны шо девюрдеги аламатларын суратлайгъан къайдаларын; оымор сюрген шаирлерин яшав-гъалын къысгъача обзор ва толу къайдада тийишли маълуматлар берип, яратывчулугъуну аслу тема ва жанр якъдан башгъалыкъларын токтاشдырып бажармакъ.
	Т. Бийболатов. «Къурбатлыкъ», «Тутгъун», «Батагъада ярыш».	3	Т. Бийболатовну яшав ва яратывчулукъ ёлун хабарлап бажармакъ. Асарларын чебер ва таъсири күйде охуп, идеясына тюшюнүп, толу күйде чечип бажармакъ. Авторну асарларыны ону биографиясы булан токташдырып, олагъа гёре оыз ойларын эркин күйде айтып, далиллэр гелтирип бажармакъ. Асарда ёлугъагъан англашылмайгъан, къыйын сёзлени маъналарын сёзлюкден табып, англатып бажармакъ, чебер аламатланы устьюнде иш гёрюп, оланы асарда къуллугъун англатмакъ.
	Тил оьсдюрюв: Доклад: «Темирболат Бийболатов маданиятыбызгъа кюрчю салгъанлардан».	1	Жыйгъан материалны къурашдырып, ону слайд-къайдада оъзбашына гёрсетип бажармакъ. Бир-бири булан къыйышып, къол узатып, гюп болуп ишлеп бажармакъ. Дарсда алгъан билимлерин къоллап, якълап бажармакъ. Этеген ишини агъамиятын, пайдасын гёрсетип, англатып бажармакъ.
	Наби Ханмурзаев. Поэма. «Бочкени канты».	2	Н.Ханмурзаевни яшав ва яратывчулукъ ёлун хабарлап, «Бочкени канты» деген сатира жанрдан язылгъан поэмасын чебер ва таъсири күйде охуп, ону стилини оъзтеречилигин, авторну дюнья къаравларын англап бажармакъ; шаир тарыкъсызы юрюйген адамланы суратлайгъан күйлерин, эркин күйде оыз далиллэр гелтирип, айтып бажармакъ, асарда айтылагъан ишлени гъалиги яшав булан тенглешдирип, яшавдан мисаллар гелтирип; чебер аламатланы устьюнде иш гёрюп, оланы асарда къуллугъун англатып ва гёрсетип бажармакъ.
	Б.Астемиров. «Талчыкъылы гюнлерде, «Туснакъда	3	Б. Астемировну яшав ва яратывчулукъ ёлун хабарлап, ону асарларын чебер ва таъсири

	бир нече ойлар».		күйде охуп, идея-маңнасына тюшюнүп, толу күйде чечип бажармакъ. Авторну асарларыны ону биографиясы булан сыкъ байлавлукъны токъташдырып, олагъа гёре оыз ойларын эркин күйде айтып, далиллэр гелтирип бажармакъ. Асарда ёлугъагъан англашылмайгъан, къыйын сөзлени маңналарын сөзлюкден табып, англатып бажармакъ, чебер аламатланы устьонде иш гёrmек, оланы асарда къуллугъун англатмакъ.
	А. Салаватов. «Айгъази».	3	А. Салаватовну яшав ва яратывчулукъ ёлун хабарлап, ону «Айгъази» деген пьесасын чебер, таъсирили ва роллягъа гёре къужурлу күйде охуп бажармакъ. Салаватовну яратывчулугъунда халкъ авуз яратывчулугъуну таъсирилигине ағамият берип «Къараачач» ва «Айгъази» пьесаланы сюжетин токъташдырып билмек, онда гётерилген масъалаланы тарих якъдан гёрюп, олагъа байлавлу эркин күйде оыз ойларын айтып, далиллэр гелтирип, исбатлап бажармакъ, интернетден ону сағынада салынгъан кююне къарап, ондагъа игитлени хасиятлап, ону пьеса булан тенглешдирип бажармакъ. Пьесаны темасын, маңнасын, язылгъын заманын токъташдырып, игитлени бағылап бажармакъ.
	Класдан тышда охув. А. Салаватов. «Салам болсун».	1	Текст булан ишлеп бажармакъ, пайдаланмакъ учун тарыкълы материалны школаны библиотекасында, яда интернетден табып, къоллап бажармакъ. Асарланы чебер охуп, оларда гётерилген масъалагъа байлавлу лакъырлашыв юрютүп бажармакъ.
	Тергев иш. Тестлик иш.	1	XX-нчи биринчи асрудагы къумукъ адабиятны бёлүгүнө байлавлу тергев иш оытгерив. Асарлагъа байлавлу кроссворд ишлер, викторина оюнлар, кластерлер, синквейн оытгерив, гюп болуп ишлеп бажармакъ.
	Ю. Гереев. «Абияханум».	2	Ю. Гереевни яшав ва яратывчулукъ ёлун хабарлап, ону асарын чебер ва таъсирили күйде охуп, идеясына тюшюнүп, толу күйде чечип бажармакъ. Асарда ёлугъагъан англашылмайгъан, къыйын сөзлени маңналарын сөзлюкден табып, англатып бажармакъ, чебер аламатланы устьонде иш гёrmек, оланы асарда къуллугъун англатмакъ.
	А.-В. Сулейманов. «Биринчи кагъыз».	2	А.-В. Сулеймановны яшав ва яратывчулукъ

			ёлун хабарлап, асарын чебер ва таъсирили күйде охуп, идеясына тюшюнүп, толу күйде чечип бажармакъ. Асарда ёлугъагъан англашылмайгъан, къыйын сёзлени маңаларын сёзлюкден табып, англатып бажармакъ, чебер аламатланы устьюнде иш гёrmек, оланы асарда къуллугъун англатмакъ. Поэмани аслу темасын токъаташдырмакъ, огъар байлавлу айтывлар ва аталар сёзлерин язып ва маңасын ачыкъ этип бажармакъ.
Аткъай. «Къубагийик мююзлер».	3		Аткъайны яшав ва яратывчуулукъ ёлун хабарлап, ону «Къубагийик мююзлер деген» поэмасын чебер охуп, ону маңасына байлавлу оъз ойларын далиллэр гелтирип, исбатлап бажармакъ, ондагъы халкъланы арасында дослукъну тувулунув темасына айры агъамият берип, чебер аламатланы устьюнде иш гёrmек ва автор ону поэмасында неге къоллагъанны белгилемек, оланы асарда къуллугъун токъаташдырмакъ.
Развитие речи. «Орус язывчулар Кавказда» – китапланы тахчасын къурмакъ. Проект: «Биз бир уылкени ағыллюсюбюз».	1		Айланадан жыйгъян материалны къурашдырып, ону слайд-къайдада оъзбашына гёrsетип бажармакъ. Бир-бири булан къыйышып, къол узатып, гюп болуп ишлеп, дарсда алгъан билимлерин къоллап, якълап бажармакъ. Этеген ишини агъамиятын, пайдасын гёrsетип, англатып бажармакъ.
Б. Атаев. «Дав майдан».	3		Б. Атаевни яшав ва яратывчуулукъ ёлун хабарлап, ону «Дав майданда» деген романында суратланагъан агъвалатланы гъалиги заманны жамият яшаву булан тенглешдирип, олагъа оъз къаравларындан чыгъып, багъа берип; къумукъ адабиятны темаларын тарихи гёзден гечирип; гъасиллер чыгъарып, асарны темасын, идеясын, авторну къаравларын гёrsетип, асарны чебер игитлерин тенглешдирип, оланы суратлавда чебер аламатланы, тил къуралланы ерин гёrsетип бажармакъ.
Класдан тышда охув. Ч. Айтматов. «Эрте учгъан турналар».	1		Текст булан ишлеп бажармакъ, пайдаланмакъ учун тарыкълы материалны школаны библиотекасында, яда интернетден табып, къоллап бажармакъ. Асарланы чебер охуп, оларда гётерилген масъалагъа байлавлу лакъырлашыв юрюютп бажармакъ.
Тил оъсдюрюв. Проект: «Таргъулу Солтан-Мут къумукъланы белгили уланы».	1		Айланадан жыйгъян материалны къурашдырып, ону слайд-къайдада оъзбашына гёrsетип, бир-бири булан

		къыйышып, къол узатып, гюп болуп ишлеп бажармакъ. Дарсда алгъан билимлерин къоллап, яқълап бажармакъ. Этген ишини ағамиятын, пайдасын гөрсетип, англатып бажармакъ.
Оъзюнгню терге. Тергев иш.	1	XIX –нчи асруну экинчи яртысындагъы ва XX-нчы асруну башындагъы асруланы бёлюгюне байлавлу тергев иш оътгерив. Асарлагъа байлавлу кроссворд ишлер, викторина оюнлар, кластерлер, синквейн оътгерив, гюп болуп ишлеп бажармакъ.
Адабият теориясындан.	2	Асарланы жураларын билмек, къайсы шаир аслу гъалда къайсы жанрда язагъанын айрып, мисаллар булан исбатлап, далиллер гелтирип бажармакъ.
Гъасиллер чыгъарыв. Гечилген материалны тактарлав.	2	Йылны узагъында программада алынгъан билимлерин къурашдырып бажармакъ. Адабият жанрларын айрып билмек. Берилген соравлагъа толу ва мекенли жавапар берип; гечилген асарланы атларын ва авторларын, асарны темасын ва идеясын, гечилип гетген асарланы жанрларын айрып, олагъа байлавлу теория англауданы айрып билмек.

9 клас
(68 сағат)

Текстлени уйренивге – 52 сағат.

Тил оғындырылғанда – 10 сағат.

Класдан тышда охумакъ учун таклиф этилеген китапланы гъакъында лакъырлашывға – 6 сағат.

Бёлюк	Темаланы къысгъача хабары	C.	Материалны уйренивде алынагъан билимлер
XX–нчи асруну экинчи яртысындағы ва XXI-нчи асруну башындағы адабияттан	Англатыв дарс.	1	Маданиятда инче саниятны, адабиятны ва фольклорну ерин, ёргъун англамакъ. Чебер асарлана инсанны яшавунда къуллугъун, ондан таба таза къылықълы, орь хасиятлы, гъакъыллы, тарбиялавунда ону уллу ағыамиятын англамакъ. Адабият – инчесаниятны бир бёлюгю экенин ва адамны яшавунда ону къуллугъун белгилеп бажармакъ.
	XX–нчи асруну экинчи яртысындағы ва XXI-нчи асруну башындағы адабияттан.	2	Давдан сонгъу дагыстан адабиятны бёлюклерин; ону оғысөв ёлларыны аслу шартларын; жанр башгъалықъларын; шаирлени ва язывчуланы яшаву ва яратывчулукъ ёлундан аслу ағывалатларын; оланы ич яшавуну, яратывчулугъунда гётерилеген масъалаларын, суратланагъан ағывалатлар булан аралығын белгилеп бажармакъ.
	А. Къазиев. «Къумукътюзню гюзгюсю».	3	А. Къазиевни яшав ва яратывчулукъ ёлун хабарлап, ону «Къумукътюзню гюзгюсю» деген поэмасын чебер ва таъсирли күйде охуп бажармакъ. А. Къазиевни инг де усталықъ булан язылған поэмасын чебер-маңна якъдан чечип; темасын, аслу маңнасын, чебер аламатларын тюз тыбып ва оланы къуллугъун токъташдырып; автор бу поэмасы булан не айтма, нени гёрсетме сюегенни гъакъында эркин күйде ойларын айтып, Йырчы Къазакъны этген ишлерини гъакъында лакъырлашыв къуруп билмек, далиллар гъисапда оғынду мисалларын гелтирип бажармакъ.
	Тил оғындырылғанда – 10 сағат. Сочинение: «Къумукътюзню гюзгюсю» деген поэмада Й. Къазакъны келпети».	1	Сочинения язма берилген темагъа байлавлу ойларын, мекенли, толу күйде грамматика къайдаларын сакълап, язып гёрсетип бажармакъ. Сочиненияны темасына байлавлу далиллар гелтирип, гъасиллер чыгъарып бажармакъ.
	А. Къурбанов. «Асиятны сюювю».	3	А. Къурбановны яшав ва яратывчулукъ

		ёлун хабарлап, ону «Асиятны сюювю» деген пьесасын чебер, таъсирили ва роллягъя гёре чебер охуп бажармакъ; пьесаны темасын, онда гётилекен масалалагъя байлавлу авторну къаравун гёрюп, англап, багъя берип бажармакъ. Пьесаны яратывда авторну тилини оыздёрече белгилерин айрып; игитлерини келпетлерин суратлавдагъы чебер аламатларын хас башгъалыкъларын айрып; тематикасына байлавлу дарсларда алынгъян билимлеринден генг күйде пайдаланып; яшавдан мисаллар гелтирип, пьсаны гесегине байлавлу инсценировка этип бажармакъ. Адабият теориясындан драма асарлар деп къайсы асарлагъя айтылагъаны ва башгъя тюрлю асарлардан оланы не йимик башгъалыкъларын барын англатып бажармакъ.
Аткъай. «Рабият».	3	Аткъайны яшав ва яратывчулукъ ёлуну гъакъында хабарлап, ону «Рабият» деген поэмасын чебер ва таъсирили күйде охуп бажармакъ, поэманы прототипы гысада ким алғангъаны, инчесаният булангъы аралыгъын ачыкъ этип, чебер аламатларыны асарда күтеген къуллугъун англатып бажармакъ. Поэмагъа байлавлу отзыв язмакъ.
Тил оъсдиюров. Проект: «Барият Мурадова – къумукъ халкъны легендасы».	1	Айланадан жыйгъян материалны къурашдырып бажармакъ. Ону слайд-къайдада оызбашына гёрсетип бажармакъ. Бир-бири булан къыйышып, къол узатып, гюп болуп ишлеп бажармакъ. Дарсда алгъян билимлерин къоллап, якълап; этеген ишини агъамиятын, пайдасын гёрсетип, англатып бажармакъ.

	<p>А. Гъажиев. «Анадол айтды», «Сёнмейген юлдузлар», «Алты юлдуз».</p>	3	<p>А.Гъажиевни яшав ва яратывчулукъ ёлун хабарлап, ону асарларын чебер ва таъсири охуп, асарларыны терен маънасын ачыкъ этип идея ва чебер башгъалыкъларын; авторну яратывчулугъуна хас тил байлыгъын, ону оъзгелерден айрылыкъларын; асарларда суратланагъан алдынгъы ва гъалиги девюрлерде суратланагъан яшаваралыкъланы башгъалыгъын ва бирлигин; игитлерини ругъ дюньясын, ону ойларын, гъислерин ва яшавгъа къаравларына тюз тюшюнүп бажармакъ.</p>
	<p>Мультимедийный проект: «Ханпаша Нурадилов Советлер Союзуну Игити».</p>	1	<p>Айланадан жыйгъан материалны къурашдырып бажармакъ. Ону слайд-къайдада оъзбашына гёрсетип бажармакъ. Бир-бири булан къыйышып, къол узатып, гюп болуп ишлең бажармакъ. Дарсда алгъан билимлерин къоллап, якълап бажармакъ. Этеген ишини агъамиятын, пайдасын гёрсетип, англатып бажармакъ.</p>
	<p>М. Ягъияев. «Бир оърню-бир эниши».</p>	2	<p>М. Ягъиявни яшав ва яратывчулукъ ёлун хабарлап, яратывчулугъуну аслу тематикасын белгилеп, онда гётерилген масъалаланы гъалиги яшав булангъы аралыгъын токтаташдырып; сёзлюкню кёмеклиги булан асарларда ёлугъан маънасын англамагъа къыйын сёзлени ачыкъ этип; ону чебер-маъна якъдан савлай чечип, аслу темасына байлавлу эркин күйде оъз ойларын айттып, игитлени бағылавда авторну лексикасын къоллап, айттып бажармакъ, асарны аты булан ону ичделигини сыйкъ байлавлугъун токтаташдырмакъ. Романда халкъыбызын асил адатларыны гъакъында лакъырлашып къурмакъ ва дагызы да башгъаларын ахтарып билмек.</p>
	<p>Тил оъсдюров: Проект: «Къумукъланы той адатлары».</p>	1	<p>Айланадан жыйгъан материалны къурашдырып бажармакъ. Ону слайд-къайдада оъзбашына гёрсетип бажармакъ. Бир-бири булан къыйышып, къол узатып, гюп болуп ишлең бажармакъ. Дарсда алгъан билимлерин къоллап, якълап бажармакъ. Этеген ишини агъамиятын, пайдасын гёрсетип, англатып бажармакъ.</p>

	Класдан тышда охув. М. Абуков. «Душман бир гылла къура».	1	Текст булан ишлеп бажармакъ; пайдаланмакъ учун тарыкълы материалны школаны библиотекасында, яда интернетден табып, алып, къоллап бажармакъ. Асарланы чебер охуп, оларда гётерилген масъалагъа байлавлу лакъырлашыв юрютюп бажармакъ.
	И.Керимов. «Алихан тогъай», «Агъани».	2	И. Керимовны яшав ва яратывчулукъ ёлун хабарлап, ону асарларыны темасын, идеясын, сюжет, къурулуш, чебер келпет, келпетли тил йимик янларын ачыкъ этип бажармакъ. Асарда гётерилген масъалагъа байлавлу яшавдан мисаллар гелтирип, исбатлап бажармакъ, асарны темасына байлавлу ойларын эркин күйде айтып, бир-бирин толумлашдырып, келпетлени суратлавда чебер аламатларын хас башгъалыкъларын айрып, асарланы чечивде тарих дарсларда алынгъан билимлеринден генг күйде пайдаланып; асаргъа байлавлу гиччирик отзыв язып бажармакъ.
	У. Атаева. «Ёлугъув».	3	У. Мантаеваны яшав ва яратывчулугъу гъакъында хабарлап, онда гётерилген темагъа байлавлу эркин күйде оыз ойларын айтып бажармакъ, хабарны аслу игитин хасиятлавда авторну лексикасын къоллап, хасиятлап бажармакъ, асарны аслу темасына байлавлу яшавдан мисаллар гелтирип, исбатлап бажармакъ, хабарны аслу темасын ва идеясын токъташдырмакъ.
	Тестлик иш.	1	Гечилип гетген шаирлени яшаву ва яратывчулугъуна байлавлу тергев иш ойтгерив. Асарлагъа байлавлу кроссворд, викторина оюнлар, кластерлер, синквейн ойтгерив, гюп болуп ишлеп бажармакъ.
	Ш. Албериев. «Мени байлыгъым», «Мен къабулман», «Адам ва топуракъ».	3	Ш. Албериевни яшав ва яратывчулукъ ёлун хабарлап, ону шиъруларын чебер ва таъсирли охуп бажармакъ, онда гётерилген масъалала байлавлу оыз ойларын айтып, оланы чебер-маъна якъдан чечип: журасын, темасын, аслу маънасын, ритм, къапия, чебер аламатларыны уьстюнде иш гёрюп бажармакъ. Шиъруларда ёлугъаягъан къыйын сөзлени сөзлюклерден таба маънасын ачыкъ этип бажармакъ.
	З. Атаева. «Къурдашлар къыйынлы гюн табула».	3	З. Атаеваны яшав ва яратывчулукъ ёлуну аслу тематикасын белгилеп хабарлап, ону

			<p>«Къурдашлар къыйынлы гюн табула» деген повестде суратланагъан агъвалатлагъа тюз гёзден гечирип, заманына тюз тюшюнүп, асарны темасына тюз тюшюнүп, ону чечип бажармакъ. Асарда суратланагъан агъвалатлагъа байлавлу генг күйде оyz ойларын айтып бажармакъ, далиллэр гелтирип, исбатлап бажармакъ.</p>
	<p>Класдан тышда охув. З. Атаева. «Авлакъ чечеклер».</p>	1	<p>Текст булан ишлеп бажармакъ; пайдаланмакъ учун тарыкълы материалны школаны библиотекасында, яда интернетден табып, алып, къоллап бажармакъ. Асарланы чебер охуп, оларда гётерилген масъалагъа байлавлу лакъырлашыв юрютюп бажармакъ.</p>
	<p>Тил оьсдюров. Сочинение. «Герти къурдаш».</p>	1	<p>Сочинения язма берилген темагъа байлавлу ойларын, мекенли, толу күйде грамматика къайдаларын сакълап, язып гёрсетип бажармакъ. Сочиненияны темасына байлавлу далиллэр гелтирип, гъасиллэр чыгъарып бажармакъ.</p>
	<p>А. Акъаев. «Кюрчю ташлар».</p>	2	<p>А. Акаевни яшав ва яратывчуулукъ ёлуну гъакъында хабарлап, ону яратывчуулугъуну аслу тематикасын белгилеп, «Кюрчю ташлар» деген поэмасын чебер ва таъсири күйде охуп бажармакъ. Асаргъа байлавлу оyz ойларын айтып, лакъырлашыв къуруп, табиатгъа байлавлу табиатны гёзеллигин гёрюп, гёззеллигин сёз булан суратлап бажармакъ.</p>
	<p>Тил оьсдюров. Сочинение. «Акъай Акъаевни яратывчуулугъунда ватандаш теманы аслусу».</p>	1	<p>Айланадан жыйгъан материалны къурашдырып бажармакъ. Ону слайд-къайдада оyzбашына гёрсетип бажармакъ. Бир-бири булан къыйышып, къол узатып, гюп болуп ишлеп бажармакъ. Дарсда алгъан билимлерин къоллап, якълап бажармакъ. Этеген ишини агъамиятын, пайдасын гёрсетип, англатып бажармакъ.</p>
	<p>Класдан тышда охув. А. Джрафаров. «Савланы гёммей».</p>	1	<p>Текст булан ишлеп бажармакъ; пайдаланмакъ учун тарыкълы материалны школаны библиотекасында, яда интернетден табып, алып, къоллап бажармакъ. Асарланы чебер охуп, оларда гётерилген масъалагъа байлавлу лакъырлашыв юрютюп бажармакъ.</p>

	Гъ. Давудов. «Орман булакъ».	2	Гъ. Давудовны яшав ва яратывчулугъу гъакъында хабарлап, онда гётерилген темагъа байлавлу эркин күйде оyz ойларын айтып, хабарны аслу игитин хасиятлавда авторну лексикасын къоллап, хасиятлап бажармакъ, асарны аслу темасына байлавлу яшавдан мисаллар гелтирип, исбатлап бажармакъ, хабарны аслу темасын ва идеясын токъташдырмакъ, авторну тилини оyzтеречилигин англап бажармакъ.
	Р. Гъамзатов. «Ана тил», «Россияны солдатлары».	2	Р. Гъамзатовны яшав ва яратывчулукъ ёлун хабарлап, ону шиъруларын чебер ва таъсирли күйде охуп, маънасына тюшюнюп, адамны яшавунда ана тилни агъамиятлыгъын англап, о гъакъда лакъырлашыв къуруп, тематикасы ювукъ гелеген асарланы эсгерип, оланы тенглещидирип, далиллэр булан исбатлап, шиъруланы тематикасына байлавллу айтывлар ва аталар сёзлер табып, оланы маънарын тюз ачып бажармакъ.
	Сочинение: «Ана тилим-къумукъ тил».	1	Сочинения язма берилген темагъа байлавлу ойларын, мекенли, толу күйде грамматика къайдаларын сакълап, язып гёрсетип бажармакъ. Сочиненияны темасына байлавлу далиллэр гелтирип, гъасиллер чыгъарып бажармакъ.
	Класдан тышда охув. Р. Гъамзатов. «Ахырынчы багъя», «Мени Дағыстан».	1	Текст булан ишлеп бажармакъ; пайдаланмакъ учун тарыкълы материалны школаны библиотекасында, яда интернетден табып, алып, къоллап бажармакъ. Асарланы чебер охуп, оларда гётерилген масъалагъа байлавлу лакъырлашыв юрютюп бажармакъ.
	А. Къабардиев. «Жансари».	2	А.Къабардиевни яшав ва яратывчулугъу гъакъда хабарлап, ону «Жансари» деген повестинден таба яшёрюмлени яшаву, талпынывлары, оланы аслу муратларын англап, асарны терендөн анализ этип бажармакъ, асарны сюжет, композициягъа гиреген теория англавланы: завязка (асарны башланыву), кульминация (оыр даражасы), развязка (ахыры) йимик теория англавланы айрып, ону толу күйде, сайлап алып, къысгъача хабарлап, гечилген асарлада суратланагъан агъвалатланы арасындагъы заманлыкъ ва себеп байлавлукъланы токъташдырып, баш ва экинчи даражалы

			игитлени айырып, хасиятлап, оланы гъаракатына, къылыкъ-хасиятына багъя берип, асарларда гётерилген масъалалагъя байлавлу оъз ойларын далиллер гелтирип исбатлап этип бажармакъ.
	Тестлик иш.	1	Гечилип гетген шаирлени яшаву ва яратывчулугъуна байлавлу тергев иш оътгерив. Асарлагъя байлавлу кроссворд ишлер, викторина оюнлар, кластерлер, синквейн оътгерив, гюп болуп ишлеп бажармакъ.
	А. Абу-Бакар. «Къалалы къызы».	2	А. Абу-Бакарны яшав ва яратывчулугъу гъакъында хабарлап, онда гётерилген темагъя байлавлу эркин күйде оъз ойларын айтып бажармакъ, хабарны аслу игитин хасиятлавда авторну лексикасын къоллап, хасиятлап бажармакъ, асарны аслу темасына байлавлу яшавдан мисаллар гелтирип, исбатлап бажармакъ, хабарны аслу темасын ва идеясын токъташдырмакъ, авторну тилини оъзтеречилигин англап бажармакъ.
	М. Митаров. «Сырын ачыв».	1	М. Митаровну яшав ва яратывчулукъ ёлун хабарлап, ону асарын чебер ва таъсирили күйде охуп, асарны терен маънасын ачыкъ этип, идея ва чебер башгъалыкъларын; авторну яратывчулугъуна хас тил байлыгъын, ону оъзгелерден айрылыкъларын; асарларда суратланагъян алдынгъы ва гъалиги девюрлерде суратланагъян яшаваралыкъланы башгъалыгъын ва бирлигин; игитлерини ругъ дюнъясын, ону ойларын, гъислерин ва яшавгъя къаравларына тюз тюшюнюп бажармакъ.
	Класдан тышда охув. М. Атабаев. «Там сагъат».	1	Текст булан ишлеп бажармакъ; пайдаланмакъ учун тарыкълы материалны школаны библиотекасында, яда интернетден табып, алып, къоллап бажармакъ. Асарланы чебер охуп, оларда гётерилген масъалагъя байлавлу лакъырлашыв юрютюп бажармакъ.
	М.Аминов. «Аривлюк»	1	Магъаммат-Загыйитни яшав ва яратывчулукъ ёлун хабарлап, ону «Аривлюк» деген легендасын чебер күйде охуп, легенданы аслу темасын, идея-маънасына тюшюнюп, ону тюз белгилеп, тематикасына байлавлду айтывлар ва аталар сёзлер табып, оланы

			маънарын тюз ачып бажармакъ.
	Магъаммат-Расул. «Гертмелер».	3	Гъ. Давудовны яшав ва яратывчулугъу гъакъында хабарлап, онда гётерилген темагъа байлавлу эркин күйде оъз ойларын айтып бажармакъ, хабарны аслу игитин хасиятлавда авторну лексикасын къоллап, хасиятлап бажармакъ, асарны аслу темасына байлавлу яшавдан мисаллар гелтирип, исбатлап бажармакъ, хабарны аслу темасын ва идеясын токъташдырмакъ, авторну тилини оъзтеречилигин англап бажармакъ.
	Тил оъсдюррюв. Магъаммат-Расулну «Гертмелер» деген повестини баш игитини характеристикасы.	1	Сочинения язма берилген темагъа байлавлу ойларын, мекенли, толу күйде грамматика къайдаларын сакълап, язып гёрсетип бажармакъ. Сочиненияны темасына байлавлу далиллэр гелтирип, гъасиллер чыгъарып бажармакъ.
	М.Гъусейнов. «Чум бише тёгюле», «Бай гелин».	2	М.Гъусейновну яшав ва яратывчулугъу гъакъында хабарлап, ону «Чум бише», «Бай гелин» деген повестлеринден таба халкъны аслу муратларын англап, асарны теренден анализ этип бажармакъ, асарны сюжет, композициягъа гиреген теория англавланы: завязка (асарны башланызы), кульминация (оър даражасы), развязка (ахыры) йимик теория англавланы айрып, ону толу күйде, сайлап алып, къысгъача хабарлап, гечилген асарлада суратланагъан агъвалатланы арасындагъы заманлыкъ ва себеп байлавлукъланы токъташдырып, баш ва экинчи даражалы игитлени айрып, хасиятлап, оланы гъаракатына, кылышыкъ-хасиятына багъа берип, асарларда гётерилген масъалалагъа байлавлу оъз ойларын далиллэр гелтирип исбатлап этип, бугюнлерде табиатны къорув масъалагъа байлавлу гъакъында оъз ойларын айтып бажармакъ.
	А. Жачаев. «Аш гесек», «Ана тил».	2	А. Жачаевни яшав ва яратывчулукъ ёлун хабарлап, ону шиъруларын чебер ва таъсирли күйде охуп, маънасына тюшюнюп, адамны яшавунда ана тилни агъамиятлыгъын англап, о гъакъда лакъырлашыв къуруп, тематикасы ювукъ гелеген асарланы эсгерип, оланы тенглещидирип, далиллэр булан исбатлап, шиъруланы тематикасына байлавллу айтывлар ва аталар сёзлерин табып,

			оланы маңнарына төз ачып бажармакъ.
	Класдан тышда охув. А. Жачаев. «Савлай гёмюлген ана».	1	Текст булан ишлеп бажармакъ; пайдаланмакъ учун тарыкълы материалны школаны библиотекасында, яда интернетден табып, алыш, къоллап бажармакъ. Асарланы чебер охуп, оларда гётерилген масъалагъа байлавлу лакъырлашыв юрютюп бажармакъ.
	Ж. Керимова. «Тул къызы».	2	Ж. Керимованы яшав ва яратывчулугъу ёлуну оыздёречилигин, ону «Тул къызы» деген поэмасын чебер ва таъсирли күйде охуп, ону чебер-маңна якъдан чечип: журасы, темасы, аслу маңнасы (идеясы), ритм, къапия, чебер аламатларын айырып, оланы асарда къуллугъун токъташдырып, асарны аслу маңнасына байлавлу эркин күйде ойларын айтып бажармакъ.
	Тил оъсдюров. Сочинение: «Тул къызыны келпети».	1	Сочинения язма берилген темагъа байлавлу ойларын, мекенли, толу күйде грамматика къайдаларын сакълап, язып гёрсетип бажармакъ. Сочиненияны темасына байлавлу далиллэр гелтирип, гъасиллер чыгъарып бажармакъ.
	Тил оъсдюров. Адабият брейн-ринг: «20-нчы асрунун шаирлери ва язывчулары».	1	Айланадан жыйгъан материалны къурашдырып, ону слайд-къайдада оызбашына гёрсетип бажармакъ. Бир-бири булан къыйышып, къол узатып, гюп болуп ишлеп бажармакъ. Дарсда алгъян билимлерин къоллап, якълап бажармакъ. Этеген ишини агъамиятын, пайдасын гёрсетип, англатып бажармакъ.
	Гъасиллер чыгъарыв. Гечилген материалны тақрарлав	2	Йылны узагъында программада алынгъан билимлерин къурашдырып бажармакъ. Адабият жанрларын айырып билмек. Берилген соравлагъа толу ва мекенли жавапар берип бажармакъ. Гечилген асарланы жанр башгъалыкъларын, олагъа байлавлу теория англавланы айырып бажармакъ.